

ΠΟΙΟΙ ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΙ ΙΟΥΔΑ
(ΚΑΝΟΝΙΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ)

Υ Π Ο
ΠΑΝ. Ι. ΜΠΟΥΤΜΗ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

**I. Ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος συγγραφεὺς τῆς ὁμω-
νύμου καθολικῆς ἐπιστολῆς;**

α) Ἡ μαρτυρία τοῦ 4α' καν. τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου.

Τὸ παρὸν ἐρώτημα ἐγεννήθη κατὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐπεξεργασίαν (ἐπιστάσιαν) τοῦ 4α' (91ου) κανόνος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου¹. Ἀφορμὴν εἰς τοῦτο ἔδωκεν ἡ κατωτέρω περικοπὴ αὐτοῦ:

«Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας, καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; Οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκούμεθα, ὧν ὁ Ἀπόστολος ἢ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ προλέγομεν, καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες»².

Ἀπὸ τὴν ὅλην ἐξέτασιν τοῦ κανόνος ἀποδεικνύεται ἐκεῖ, ὅτι ὑπὸ τὴν λέξιν «ἐγγράφως» ἐννοεῖται ἡ ἔγγραφος διδασκαλία, τ.ἔ. ἡ Ἀγ. Γραφή. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω περικοπὴν καὶ δὴ ἀπὸ τὸ β' τμῆμα αὐτῆς, ὅπου ἀντιπαρτίθεται εἰς τὴν «ἄγραφον διδασκαλίαν» (ἤτοι εἰς τὰ ἀγράφως ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παραδοθέντα), τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστο-

1. Πρβλ. Παν. Μπούμη, Ἡ ἀλήθεια τῶν 1. κανόνων (Ἐλεγχος - δοκιμασία τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως) (ὑπὸ δημοσίευσιν). Βεβαίως, τὸ ἐρώτημα τίθεται ἀπὸ κανονικῆς σκοπιᾶς καὶ ἡ ἀπάντησις δίδεται, ὅπως σημειώνομεν καὶ κατωτέρω, ἀπὸ κανονολογικῆς πλευρᾶς. Τὰ πορίσματα δὲ τῆς ἐρεύνης θέτομεν ὑπ' ὄψιν, πρὸς ἔλεγχον ἢ ἐπεξεργασίαν, τῶν συναδελφῶν τοῦ ἁρμοδίου βιβλικοῦ κλάδου.

2. Γ. Ράλλη - Μ. Ποταλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Δ', Ἀθήνησι 1854, σελ. 283.

λος, ἦτοι ἡ 'Αγ. Γραφή, τ.ξ. ἡ ἔγγραφος διδασκαλία. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην σειρὰν τοῦ λόγου τοῦ ἐν λόγῳ κανόνος, καὶ ἰδίᾳ τῇ βοηθείᾳ τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἀπάντησις, ἡ ὁποία δίδεται εἰς τὸ τιθέμενον ἐρώτημα, φαίνεται, ὅτι εἶναι κατ' ἀρχὰς ἀρνητικὴ. Δηλαδή· «οὐδεις τῶν ἀγίων ἔγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν» τὰ ρήματα τῆς ἐπικλήσεως³, ἦτοι τοὺς λόγους τῆς εὐχῆς τῆς ἀναφορᾶς, τοὺς ὁποίους «προλέγομεν» καὶ «ἐπιλέγομεν» ἐκείνων τῶν λόγων, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀπόστολος ἢ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη⁴.

Εἶναι ὅμως τοῦτο ὀρθόν; Εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ διδῇ τοιαύτην ἀρνητικὴν ἀπάντησιν ὁ Μ. Βασίλειος; Εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐθεώρει π.χ. ὡς ἅγιον τὸν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον ἢ τὸν Εὐαγγελιστὴν Μᾶρκον, ἐπ' ὀνόματι τῶν ὁποίων φέρονται θεῖαι λειτουργίαι⁵;

Προφανῶς τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν, διότι ἐὰν ἀκόμη καὶ οἱ ἅπλοὶ χριστιανοί, ἰδίως οἱ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ἐκαλοῦντο ἅγιοι (Πράξ. 9,32-9,41-Ρωμ. 1,7-Α' Κορ. 1,2-Β' Κορ. 1,1-Ἐφεσ. 1,1 καὶ πλῆθος ἄλλων), πόσον μᾶλλον ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος διετέλεσε καὶ πρῶτος Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, καὶ ὁ Εὐαγγελιστῆς Μᾶρκος, οἱ ὁποῖοι ὑπέστησαν καὶ μαρτυρικὸν θάνατον⁶.

Ὅπως δὲ ποτε ὑπάρχει καὶ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ μὴ ὑφίσταντο πράγματι αἱ λειτουργίαι αὐταὶ ἢ μᾶλλον νὰ μὴ τὰς ἐγνώριζεν ὁ Μ. Βασίλειος, ἢ νὰ μὴ εἶχον ρήματα ἐπικλήσεως. Ἀκόμη ἐνδέχεται ὁ Μ. Βασίλειος νὰ μὴ εἶχε σαφῆ γνῶσιν ἢ ἀποκρυσταλλωμένην γνῶμην ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἢ νὰ ἠμφοσβήτει τὴν γνησιότητά των καὶ δι' αὐτὸ ὀμιλεῖ ἐρωτηματικῶς. Ἡ τέλος δὲν ἀποκλείεται νὰ διδῇ ἐν εἰδικὸν περιεχόμενον εἰς τὴν ἔκφρασιν «τίς τῶν ἀγίων».

Βεβαίως, αἱ ὑποθέσεις αὐταὶ ἰσχύουν, δύνανται νὰ ἰσχύουν, διὰ τὸν Μ. Βασίλειον καὶ τὸ κείμενον του, ὅταν λαμβάνωμεν αὐτὸ ὡς ἐν ἁπλοῦν καὶ μεμονωμένον ἱστορικὸν κείμενον. Τὸ κείμενον ὅμως αὐτό, ἢ ἄλλως, ὁ ἡ'

3. Ἐπικλήσις λέγεται «καθόλου μὲν πᾶσα προσευχὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰδικῶς ἡ δέησις ἢ αἴτησις... εἰδικώτερον δὲ ἡ εὐχὴ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν πιστῶν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἐπικαλεῖται τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Δημ. Μωραΐτου, Ἐπικλήσις, ΘΗΕ, τόμ. Β' [1964], στ. 775).

4. Οἱ λόγοι αὐτοὶ εἶναι τὸ «Λάβετε, φάγετε...» καὶ τὸ «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες...» (Ματθ. 26,26 ἐξ., Μάρκ. 14,23 ἐξ., Λουκ. 22, 19 ἐξ. Α' Κορ. 11,23 ἐξ. Πρβλ. καὶ Α' Κορ. 10,16 ἐξ.).

5. Πρβλ. σημειώσιν Βαλασαμῶνος εἰς λβ' καν. Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου, ἐν Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Β', σελ. 377-378. Πρβλ. καὶ Α' Ἐρώτησιν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μάρκου (1203), ἐν Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 448. Ἄς ἀφήσωμεν ἄλλους, π.χ. τὸν Ἰππόλυτον.

6. Πρβλ. Σάβ. Ἀγουρίδου, Ἰάκωβος, Ἀδελφόθεος, ΘΗΕ, τόμ. ΣΤ' (1965), στ. 626, καὶ τοῦ Ἀύτου, Μᾶρκος, ΘΗΕ, τόμ. Η' (1966), στ. 750.

αὐτὸς κανὼν τοῦ Μ. Βασιλείου μετ' ἄλλων κανόνων αὐτοῦ ἐπεκυρώθη καὶ υἰοθετήθη ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου (β' κανὼν)⁷. Καὶ γεννᾶται εὐλόγως ἡ ἀπορία· πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ υἰοθετήθῃ ὁ κανὼν αὐτὸς ὑπὸ τῆς Πενθέκτης, τ.ἔ. πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπηχῆ οὗτος τὴν γνώμην τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ζ' αἰῶνος, ὅταν αὐτὴ αὕτη ἡ Πενθέκτη Οἴκουμ. Σύνοδος δὲν ἡγνόμεναι τὰς λειτουργίας οὔτε τοῦ Ἰακώβου, οὔτε τοῦ Μ. Βασιλείου, οὔτε τοῦ Χρυσοστόμου⁸. Συγκεκριμένως γεννᾶται τὸ ἐρώτημα· πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ λέγῃ τοῦτο ὁ κανὼν τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λβ' κανὼν τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου σαφῶς καταγγέλλει: «Καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος ὁ κατὰ σάρκα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀδελφός, ὃς τῆς Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας πρῶτος τὸν θρόνον ἐνεπιστεύθη, καὶ Βασίλειος ὁ τῆς Καισαρέων ἀρχιεπίσκοπος, οὗ τὸ κλέος κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν, ἐγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμῖν ἱερουργίαν παραδεδικότες, οὕτω τελειοῦν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἐξ ὕδατός τε καὶ οἴνου τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκδεδώκασι»⁹.

Βεβαίως, περὶ τῆς πιθανότητος νὰ μὴ ἀναγνωρίζωνται οἱ παλαιότεροι ἢ καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς τῶν θείων Λειτουργιῶν ὡς ἅγιοι ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου, ἡ ὁποία ἐπεκύρωσε καὶ υἰοθέτησε τὸν ἐν λόγῳ κανόνα (4α') τοῦ Μ. Βασιλείου, δὲν δύναται καὶ πάλιν νὰ γίνῃ συζήτησις διὰ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερον τώρα¹⁰.

Διὰ τοῦτο εἶναι πιθανὸν καὶ ἔνεκα τοῦ «φαινομένου» τούτου (τῆς δῆθεν διαφωνίας) νὰ ὑπάρξουν μερικοί, οἱ ὁποῖοι προχειρῶς σκεπτόμενοι καὶ χωρὶς νὰ καταβάλλουν κόπον τινὰ ἀβασανίστως νὰ καταλήξουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἱεροὶ κανόνες ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν μεταξὺ των. Εἶναι ὀρθὸν ὅμως τὸ συμπέρασμα αὐτό, ἢ μήπως εἶναι δυνατὸν βαθυτέρα ἔρευνα καὶ καλυτέρα ἐρμηνεία τῶν πραγμάτων νὰ ὀδηγήσῃ καὶ τώρα καὶ νὰ ὀδηγῆ πάντοτε εἰς σημαντικώτερα καὶ ἐπιστημονικώτερα συμπεράσματα καὶ πορίσματα;

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο καὶ τὴν μὴ υἰοθέτησιν τῆς ἀνωτέρω προχείρου καὶ ἀβασανίστου λύσεως ὀδηγοῦμεθα ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ κανόνες τοῦ Μ. Βασιλείου συμβουλεύουν:

7. Ἰδε Ράλλη - Ποτλή, τόμ. Β', σελ. 309.

8. Περὶ τῶν δύο πρώτων ἴδε τὴν ἐπομένην παράγραφον. Περὶ δὲ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἴδε Παν. Μπόυμη, Ἡ Θ. Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (Ἡ μαρτυρία τοῦ λβ' καν. τῆς Πενθέκτης), «Ἐκκλησία», τόμ. ΞΣΤ' (1989), σελ. 282 ἔξ.

9. Ράλλη - Ποτλή, τόμ. Β', σελ. 374.

10. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ Πενθέκτη Οἴκουμ. Σύνοδος εἰς τὸν β' κανόνα, ὁ ὁποῖος ἐπισφραγίζει τοὺς «ἱεροὺς κανόνας, τοὺς ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων» ἐκτεθέντας, συμπεριλαμβάνει μεταξὺ τῶν ἁγίων τούτων καὶ τὸν Μ. Βασίλειον (Ράλλη - Ποτλή, τόμ. Β', σελ. 308).

«Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς τῇ Γραφῇ καὶ αὐτόθεν εὐρήσεις τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος» (ιστ' κανών)¹¹.

Ἐξ ἄλλου στηριζόμεθα καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι διαφωνία μεταξὺ τῶν ἱ. κανόνων κατὰ πρῶτον θεολογικῶς-θεωρητικῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ, ἀφ' ἐνός μὲν διότι οἱ ἴδιοι οἱ Πατέρες, οἱ ὅποιοι ἐθέσπιζον τοὺς κανόνας, λέγουν καὶ διακηρύττουν, ὅτι «ἐξ ἐνός... καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀγασθέντες (=φωτισθέντες) ὤρισαν τὰ συμφέροντα» (α' καν. τῆς Ζ' Οἴκουμ. Συνόδου)¹², ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι διὰ μέσου αὐτῶν ἐκφράζεται ἡ ἰδία συνειδησις τῆς Μιᾶς Καθολικῆς Ἐκκλησίας¹³.

Ἄλλὰ καὶ πρακτικῶς ἐνισχυόμεθα εἰς τὴν ἄποψιν, ὅτι δὲν διαφωνοῦν μεταξὺ τῶν αἱ ἱ. κανόνες, οἱ ὅποιοι ἐθεσπίσθησαν ἀπὸ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἢ ἐπεκυρώθησαν ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ κατελήξαμεν εἰς προηγουμένας σχετικὰς ἐρεῦνας καὶ μελέτας μας¹⁴.

Εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ προβληθῇ μετὰ ταῦτα ἐντόνως καὶ ἡ ἑτέρα ἄποψις: Ἴσως δηλ. ἰσχυρισθῇ τις πρὸς ὑπερπήδησιν καὶ τοῦ φαινομένου τάχα τῆς συγκρούσεως τῶν δύο τούτων κανόνων (ἄ' Μ. Βασιλείου καὶ λβ' Πενθέκτης), ὅτι τόσον ἡ λειτουργία τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, ὅσον καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν περιεῖχον «ρήματα ἐπικλήσεως». Καὶ τοῦτο ὁμως δὲν δύναται νὰ εὐσταθήσῃ περισσότερον. Διότι:

1) Ἐὰν συνέβαινε αὐτό, τότε διατὶ ὁ λβ' κανὼν τῆς Πενθέκτης χαρακτηρίζει ἀμφοτέρας, «κάθε μίαν», ὡς «μυστικὴν ἰερωργίαν», ὅπερ δηλοῖ ὅτι περιεῖχον καὶ μυστικὰς εὐχὰς, «ρήματα τ.ἑ. μυστικῆς πρὸς τὸν θεὸν ἐπικλήσεως», ἐκτὸς τῶν φανερῶς (ἐκφώνως) λεγομένων καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἢ Ἀποστόλῳ ἀναφερομένων;

2) Ἐκτὸς ταύτου, τὸ ὅτι ὁ ἄ' κανὼν τοῦ Μ. Βασιλείου γενικεύει εἰς τὸ δεύτερον τμῆμα τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος παρατιθεμένης περικοπῆς καὶ ἐπεκτείνει τὸ θέμα τῶν «τῆς ἐπικλήσεως ῥημάτων» εἰς «προλεγόμενα καὶ ἐπιλεγόμενα», σημαίνει, ὅτι διὰ τῆς λέξεως «ἐπικλήσις» δὲν ἐννοεῖ μίαν

11. Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 136.

12. Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Β', σελ. 556.

13. Πρβλ. Παν. Μπούμη, Κανονικὸν Δίκαιον, Α', Ἀθήνα 1988, σελ. 11 καὶ 13. Πρβλ. καὶ τοῦ ἰδίου, Ἐπιστολή, ἐν «Ὁρθόδοξος Τύπος», τῆς 2.9.1988.

14. Πρβλ. Παν. Μπούμη, Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὀφθαλμὰ ὡς τὰ «κατὰ κόσμον» ἀξιώματα (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»), Ἀθήναι 1970. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ ἔγγραμον τῶν ἐπισκόπων - Συμφωνία Ἀγ. Γραφῆς καὶ Ἱ. Κανόνων (Ἀνάπτυπον ἐκ τοῦ τιμητ. τόμου εἰς Γ. Κονιδάρην), Ἀθήναι 1981. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ πρεσβεῖα τιμῆς τῶν θρόνων Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»), Ἀθήναι 1982. Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τοῦ γάμου κληρικῶν - μοναχῶν ἀπὸ κανονικῆς πλευρᾶς (Συμβολὴ καὶ εἰς τὴν κωδικοποίησιν τῶν ἱ. κανόνων), Ἀθήναι 1983 καὶ ἰδιαίτατα Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ κανόνος τῆς Ἀγ. Γραφῆς, Ἀθήναι 1986, κ.ἄ.

μικρὰν καὶ ὠρισμένην εὐχὴν ἐπικλήσεως, ἀλλὰ πάντα τὰ λεγόμενα «καὶ δραματιζόμενα» κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναφορᾶς¹⁵, τὰ ὅποια εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἰακώβου καὶ εἰς τὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐφ' ὅσον ὁ λβ' κανὼν τῆς Πενθέκτης χαρακτηρίζει αὐτὰς ὡς «ιερουργίαν».

Ἐπεὶ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου δὲν περιεῖχεν εὐχὰς ἐπικλήσεως, ἴσως προβληθῆ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ σήμερον ὑπάρχουσαι εὐχαὶ τῆς ἐπικλήσεως περιέχουν ἐκφράσεις καὶ ὅρους, οἱ ὅποιοι εἶναι μεταγενέστεροι τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου. Ἀλλὰ τὸ φαινόμενον αὐτὸ δύναται νὰ ἐξηγηθῆ εὐχερῶς, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι εἰς τὰς ἀρχικὰς εὐχὰς τοῦ Ἰακώβου προσετέθησαν ὅροι ἢ λέξεις ἢ καὶ φράσεις μεταγενεστέρως, καὶ οὕτως ἀνεπτύσσετο δογματικῶς.

Οὕτως, ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης λέγει: «Σημείωσαι ἀπὸ τοῦ παρόντος Κανόνος, ὅτι εἶναι δεκτὴ ἡ τοῦ Ἀδελφοθέου λειτουργία, ἥτις πάλαι μὲν ἐτελεῖτο ἐν Παλαιστίνῃ, τῶρα δέ, ἡπράκτησε, καὶ εἰς μερικοὺς μόνον τόπους, καὶ μερικαῖς φοραῖς ἐπιτελεῖται. Ὁ δὲ Βαλσαμών, καὶ Οἰκουμένην Σύνοδον βλέπων δεχομένην αὐτήν, λέγει ὁμοῦς ἐν τῇ α' ἐρωτήσῃ Μάρκου Ἀλεξανδρείας, ὅτι δὲν εἶναι δεκτὴ, ἴσως διὰ τὸ εἰς μερικὰ φαίνεται νὰ ἦναι νενοθευμένη. Τὸ γὰρ ἐπὶ σοὶ χαίρει, ὅπου λέγει νὰ ψάλλεται μετὰ τό, Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου, δὲν ἦτο παλαιόν, ἀλλὰ ὑστερινόν, καὶ ὅρα τὴν κατήχησιν»¹⁶.

Ὁ δὲ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος μᾶς πληροφορεῖ: «Εἷς τῶν συγγραφέων τῆς ιζ' ἑκατονταετηρίδος, ὁ Νικόλαος Βούλγαρις, ὑποστηρίζων τὴν γνησιότητα τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου λίαν ὀρθῶς εἶπεν, ὅτι τοῦ Ἰακώβου τὴν λειτουργίαν ἡ Ἐκκλησία πάντοτε ἐθεώρησεν ἀναμφίβολον καὶ ἄς λέγωσιν ὅ,τι θέλουσι οἱ μισολειτουργοὶ καὶ ἀντίπαλοι τῆς ἀληθείας... Ἄν προσέθηκαν καὶ κανέναν λόγον ἢ τροπᾶριον οἱ μετὰ ταῦτα δὲν ἔχει διὰ τοῦτο νὰ κινδυνεύσῃ ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ τῶν Πατέρων ἡ κοινὴ γνώμη»¹⁷. Καὶ προσθέτει ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος: «Ἀληθῶς δ' ἐν τούτῳ συνοψίζεται πᾶν ὅ,τι δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου»¹⁸.

15. Πρβλ. καὶ τὴν ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ τῆς λειτουργικῆς σχετικὴν ἀμφιβολίαν: «Ὁ ὄρος ἐπικλήσις σημαίνει ἀρὰ γε δλόκληρον τὴν ἀναφορὰν ἢ εὐρηται εἰς ἦν καὶ μετέπειτα ἔνοιαν;» (Π α ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς, Ἐν Ἀθήναις 1961, σελ. 191).

16. Πηδάλιον, σελ. 250, ὑπ. 1.

17. Ν ι κ ο λ ά ο υ Β ο υ λ γ ά ρ ε ω ς, Κατήχησις, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1861, σελ. 93.

18. Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, Περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1901, σελ. 5. Καὶ ἐπιπροσθέτως λέγει: «Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου εἶναι ἡ πρώτη Ἀποστολικὴ Λειτουργία, ἐξ ἧς προ-

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, καὶ ἀποκλειομένων τῶν δύο προμνημονευομένων περιπτώσεων, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναζητήσωμεν καὶ νὰ προσδιορίσωμεν ἄλλως τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ ὅρου «ἅγιος» εἰς τὴν διερευνημένην πρότασιν «τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν». Ἐὰν ἀναγνώσωμεν μετὰ μεγάλης προσοχῆς τὸ β' τμήμα τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ἐργασίας παρατιθεμένης περικοπῆς, θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι παραλείπεται ἢ φυσιολογικῇ ἀπάντησις «οὐδεὶς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν», τὴν ὁποίαν θὰ ἀνέμενέ τις, καὶ ἀντ' αὐτῆς παραθέτει τὰ ἑξῆς: «Οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκοῦμεθα, ὧν ὁ Ἀπόστολος ἢ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ προλέγομεν, καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα... ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες». Δὲν ἐπαναπαύεται δηλ. ὁ συγγραφεὺς τοῦ κανόνος (ὁ κανὼν) εἰς μίαν ἀπλὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην εἰς ἕνα θετικὸν προσδιορισμὸν. Μήπως, λοιπόν, τῇ βοηθείᾳ τοῦ τμήματος τούτου θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσεγγίσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκφράσεως «τίς τῶν ἁγίων» καὶ νὰ προσδιορίσῃ αὐτήν;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι, ὅπως εἶναι διατυπωμένος εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ὁ κανὼν, νομίζει ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ἡ ἀπάντησις δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ὑποκείμενον «τίς τῶν ἁγίων», ἀλλ' εἰς τὸν ἐπιρρηματικὸν προσδιορισμὸν «ἐγγράφως». Φαίνεται δηλαδὴ, ὅτι αἰφνιδίως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέως τοῦ κανόνος μετατοπίζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῶν λόγων τῆς ἐπικλήσεως εἰς τὸν τρόπον τῆς παραδόσεως αὐτῶν (ἐγγράφως ἢ ἀγράφως, ἦτοι ἀπὸ τὴν ἐγγραφὸν ἢ ἀγραφὸν διδασκαλίαν). Καὶ πράγματι αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως τοῦ κανόνος. Νὰ εἴπῃ ἀπὸ ποίαν διδασκαλίαν ἔχομεν τὰ δόγματα-κηρύγματα τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐξ ἀρχῆς περὶ ἐγγράφου καὶ ἀγράφου διδασκαλίας ὁμιλεῖ¹⁹. Τοῦτο εἶχε κατὰ νοῦν. Ἡ μᾶλλον αὐτὸ κατεῖχε τὸν νοῦν τοῦ συγγραφέως. Καὶ δι' αὐτὸ ὁμιλεῖ κατὰ τὸ νοούμενον (σχῆμα)²⁰. Καὶ ἐνῶ ὤφειλε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ συγγραφέων, ὁμίλησε περὶ συγγραμμάτων.

ἦλθον αἱ Λειτουργίαι τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθει αὕτη νὰ τελῆται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τῆς τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου καὶ ἐνιαχοῦ πολὺ μετ' αὐτήν, ... ἀνεπτύσσετο δογματικῶς καὶ τελετουργικῶς καὶ μετεσχηματίζετο διὰ διαφόρων προσθηκῶν νέων εὐχῶν, χωρὶς ὅμως ν' ἀποβάλλῃ τὰς πρώτας αὐτῆς ἀποστολικὰς βάσεις» (Ἡ θεία λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, Ἐπιστasia Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, Ἐν Ἀθήναις 1959', σελ. 5).

19. Πρβλ. τὴν ἀρχὴν τοῦ κανόνος: «Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως» (Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 283).

20. Ἀ. Τζαρτζάνου, Συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1965, σελ. 166.

Τοῦτο βεβαίως δὲν παριστᾷ ἀνυπέβλητον δυσκολίαν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου, διότι καὶ διὰ τοῦ συντακτικοῦ σχήματος τῆς μετωνυμίας ἢ ὑπαλλαγῆς εἶναι δυνατόν νὰ ληφθῆ «ὁ ποιήσας κάτι τι ἐν γένει ἀντὶ τοῦ ποιηθέντος ὑπ' αὐτοῦ»²¹. Ἐπομένως καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐκ τῶν συγγραμμάτων δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τοὺς συγγραφεῖς. Δυνάμεθα δηλαδὴ καὶ ἡμεῖς κατ' ἀντιστροφὴν (ἀκολουθοῦντες τὴν ἀντίθετον ὁδὸν ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ὁ συγγραφεὺς τοῦ κανόνος) νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἀπάντησιν ὡς ἐξῆς: «Οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκούμεθα ὡς ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἐπιστολίου ἢ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπεμνήσθη». Τοῦτο ἄλλως τε ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα «ἐ π ε μ ν ἦ σ θ η», ὅπερ φαίνεται ὡς νὰ προσωποποιῇ τὸ βιβλίον, ἢ ἄλλως δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ ὑπονοῇ τὸν συγγραφέα τῶν ἀποστολικῶν ἐπιστολῶν ἢ τοῦ Εὐαγγελίου, δηλ. τῆς Ἀγ. Γραφῆς.

Οὕτως, ἐκ τῆς ἀπαντήσεως δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐρωτήσεως. Ἦτοι τὸ «τίς τῶν ἁγίων» δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν διὰ τοῦ «συγγραφέων τῆς Ἀγ. Γραφῆς». Ἐπομένως, ἡ ἐρώτησις εἶναι δυνατόν νὰ ὀλοκληρωθῆ καὶ νὰ διατυπωθῆ ὡς ἐξῆς: «Τίς τῶν ἁγίων συγγραφέων τῆς Ἀγ. Γραφῆς», ὥστε νὰ ἔχωμεν τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς ἐρωτήσεως. Λέγομεν «τίς τῶν ἁγίων συγγραφέων τῆς Ἀγ. Γραφῆς», καὶ ὄχι ἀπλῶς «τίς τῶν ἁγίων ἀποστόλων», ἐπειδὴ τὴν Ἀγ. Γραφήν (Καινὴν Διαθήκην) ἔγραψαν ἐκτὸς τῶν Ἀποστόλων καὶ ἕτεροι ἱεροὶ συγγραφεῖς, ὡς ἐπὶ παραδείγματι οἱ Εὐαγγελισταὶ Λουκᾶς καὶ Μᾶρκος. Διὰ τὸν λόγον πιθανῶς τοῦτον δὲν ἀναφέρει εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν πρότασιν μόνον τὸν «Ἀπόστολον», ἀλλὰ προσθέτει καὶ τὸ «Εὐαγγέλιον». Καὶ μάλιστα προφανῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον θέτει τὸ Εὐαγγέλιον μετὰ τὸν Ἀπόστολον (ἕπερ εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὴν συνήθη-παραδεκτὴν σειράν· Εὐαγγέλια - Πράξεις - Ἐπιστολαί)²². Εἶναι, ὡς νὰ θέλῃ νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐκτὸς τῶν «ἁγίων» Ἀποστόλων καὶ ἕτεροι «ἅγιοι» συγγραφεῖς (τ.ἔ. οἱ Εὐαγγελισταὶ) ἔγραψαν τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Τὴν ἀποψιν, ὅτι ἐννοεῖ «τίς τῶν ἁγίων συγγραφέων τῆς Ἀγ. Γραφῆς» καὶ δὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης, δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐπὶ τοῦ ρήματος «καταλέλοιπεν», μετὰ τοῦ ὁποίου συντάσσεται τὸ ἐπίρρημα «ἐγγράφως». Ἡ ἔκφρασις τ.ἔ. «τίς ἐγγράφως ἡμῖν κ α τ α λ έ λ ο ι π ε ν», ἥτις χρησιμοποιεῖται προσφυῶς ἀντὶ τῆς «τίς ἐγγράφως ἡμῖν παραδέδωκε», ὑπαινίσσεται ἄριστα τὴν λέξιν «Διαθήκη». Καὶ τοῦτο, διότι τὸ χρησιμοποιοῦμενον ρῆμα «καταλέλοιπεν» μετὰ τῶν συμφραζομένων ὑπονοεῖ οἰονεὶ ἐπελθόντα θάνατον τοῦ γράψαντος· συγχρόνως δὲ καὶ ἐν ἀντιθέσει

21. Ἄ. Τ ζ α ρ τ ζ ά ν ο υ, Συνακτικόν, σελ. 177.

22. Πρβλ. ιγ' καν. Πενθέκτης, ὅπου πρῶτον παρατίθεται μαρτυρία ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὕστερον ἐκ τοῦ Ἀποστόλου (Ρ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, τόμ. Β', σελ. 334).

πρὸς τὸ «παραδέδωκε» δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὁ γράψας πρῶτος κατέλειπεν ἐγγράφως τὸ περιεχόμενον τοῦ παραδιδόμενου, χωρὶς νὰ παραλάβῃ τοῦτο ἐκ προϋπάρχοντος γραπτοῦ κειμένου.

Περαιτέρω θὰ πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ ἐξῆς: Ὅπως καλῶς ἔπραξεν ὁ Μ. Βασίλειος καὶ δὲν ἔγραψε «τίς τῶν ἁγίων ἀποστόλων», παρομοίως λέγομεν, ὅτι ὀρθῶς ἔπραξε καὶ δὲν ἔγραψε «τίς τῶν Ἁγίων συγγραφέων τῆς Ἀγ. Γραφῆς». Ἀκόμη καὶ δι' αὐτὸν ἦτο δύσκολον καὶ ἐπικίνδυνον νὰ εἴπῃ εἰς τὴν ἐποχὴν του «τίς τῶν ἁγίων συγγραφέων τῆς Ἀγ. Γραφῆς», διότι, ὡς γνωστόν, δὲν εἶχεν ἀπαρτισθῆ ἢ μᾶλλον δὲν εἶχε κλεισθῆ ὀριστικῶς καὶ ἐπισήμως ὁ κανὼν τῆς Ἀγ. Γραφῆς²³, ὡς φαίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς διαφόρους «ἀνομοίους» περὶ αὐτοῦ κανόνας²⁴, ὅποτε ἦτο δυνατόν νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἕτερον βιβλίον (καὶ ἡ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου) εἰς αὐτόν. Οὗτος, ὡς ἀποδεικνύομεν ἀλλαχοῦ, ἐκλείσθη ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου²⁵.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων: Ἐφ' ὅσον «οὐδεὶς τῶν ἁγίων συγγραφέων» τῆς Ἀγ. Γραφῆς καταλέλοιπεν ρήματα ἐπικλήσεως, ἡμεῖς δὲ εἰς τὴν παραδοθεῖσαν λειτουργίαν Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου ἔχομεν, ἔπεται, ὅτι ἕτερος ἦτο ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου καὶ ἕτερος ὁ συγγραφεὺς τῆς παραδοθείσης θείας Λειτουργίας. Ἐπομένως δὲν εἶναι ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης, ἀλλὰ ἄλλος τις τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο, βεβαίως, τινὲς τῶν ἐρευνητῶν καὶ δὴ τῶν βιβλικῶν ἔχουν διαφορετικὴν γνώμην. Ὅτι δηλ. ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος εἶναι συγγραφεὺς τῆς ὁμώνυμου καθολικῆς ἐπιστολῆς. Καὶ τοῦτο μᾶλλον θεωροῦν ὡς δεδομένον καὶ βέβαιον. Καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα προκειμένου νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος δὲν εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς ὁμώνυμου θείας Λειτουργίας, λέγουσιν: «Ἐὰν ὄντως ὁ θεῖος Ἰάκωβος εἶχε συγγράψῃ ἀναφοράν, αὕτη ἀσφαλῶς θὰ περιελαμβάνετο εἰς τὸν κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως περιελήφθη εἰς αὐτὸν καὶ ἡ ὑπὸ τούτου συγγραφεῖσα καθολικὴ ἐπιστολή»²⁶. Ἀλλ' ἐδῶ ἔγκειται τὸ πρόβλημα: Ποῖος μᾶς ἐγγυᾶται, ὅτι ἡ ὁμώνυμος καθολικὴ ἐπιστολὴ εἶναι πράγματι τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου; Αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενον. Θεωροῦμεν ὡς δεδομένον καὶ ἐπιχειροῦμεν νὰ ἀποδείξωμεν δι' αὐτοῦ ὅ,τι πρέπει προηγουμένως νὰ ἀποδείξωμεν.

23. Πρβλ. Παν. Μπούμη, Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ κανόνας τῆς Ἀγ. Γραφῆς, Ἀθήναι 1986, σελ. 17 ἐξ., 27 ἐξ.

24. Αὐτόθι, σελ. 73 ἐξ.

25. Αὐτόθι, σελ. 197 ἐξ., 204.

26. Παν. Τρεμπέλα, Λειτουργικοὶ τύποι, σελ. 107.

Ἄς ἐπανεέλθωμεν ἕμους εἰς τὸ συμπέρασμα μας, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου καὶ ὄχι ὁ ἀδελφόςθεος Ἰακώβος. Αὐτὸ εἶναι τὸ συμπέρασμα τὸ ἐξαγόμενον ἐκ τῆς ἐπιφανειακῆς συγκρούσεως τῶν δύο γνωστῶν κανόνων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐπεκυρώθησαν ἢ ἐθεσπίσθησαν ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Εἶναι ἕμους τὸ συμπέρασμα τοῦτο ὀρθόν; Πρὶν ἢ ἐρευνήσωμεν περαιτέρω καὶ ἐπαληθεύσωμεν τοῦτο καὶ δι' ἄλλων κανόνων, ὀφείλομεν νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ ὠρισμένας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς μαρτυρίας τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς «μὲ τὸ μάτι» τοῦ κανονολόγου.

β) Αἱ μαρτυρίαι τῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου.

Ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν παροῦσαν παράγραφον ὀφείλομεν νὰ δηλώσωμεν, ὅτι τὸ θέμα τοῦτο τῆς ἐρεύνης τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν μαρτυριῶν τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιστολῆς δὲν εἶναι τῆς ἰδικῆς μας ἀρμοδιότητος (ἐνὸς κανονολόγου), ἀλλὰ τῶν βιβλικῶν καὶ δὴ καὶ τῶν καινοδιαθηκολόγων. Ἡμεῖς ἀπλῶς θὰ παραθέσωμεν ὅτι, ὑπέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψίν μας σχετικῶς καὶ πάλιν ἕμους καὶ κυρίως ἀπὸ κανονολογικῆς πλευρᾶς, ἀπὸ κανονικῆς σκοπιᾶς, καὶ θὰ ἀφήσωμεν νὰ κρίνουν τὰς παρατηρήσεις μας αὐτὰς οἱ ἐν λόγῳ συναδελφοὶ πρὸς ὀριστικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος καὶ τελικὴν ἀπάντησιν τοῦ τεθέντος ἐρωτήματος. Βεβαίως, οὔτοι ὡς ἀρμοδιώτεροι σχετικῶς εἶναι δυνατὸν νὰ προβοῦν καὶ εἰς ἄλλας παρατηρήσεις ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἰδικῶν μας. «Δίδου σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται» (Παροιμ. 9,9).

Θὰ ἠθέλωμεν, λοιπόν, εὐθὺς ἀμέσως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην μας εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο τὸ σήμερον ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο ἀνωτέρω κανόνων συνηγοροῦν καὶ οἱ κάτωθι λόγοι:

1) Ἡ Ἐπιστολὴ ἀρχίζει ὡς ἐξῆς: «Ἰακώβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ χαίρειν». Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν λείπει ὁ χαρακτηρισμὸς «ἀδελφόςθεος Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὅποτε τίθεται εὐλόγως τὸ ἐρώτημα: Διατί ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς, ἐὰν ἦτο ὁ Ἰακώβος ὁ ἀδελφόςθεος, δὲν παραθέτει καὶ τὴν ἰδιότητά του αὐτῆν; Ἡ πιθανωτέρα δικαιολογία, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ προβληθῇ, εἶναι ἡ ἐξῆς: Δὲν ἀναφέρει τὴν συγγενικὴν του αὐτῆν ἰδιότητα ὁ Ἰακώβος, διότι ὠθεῖται ἐκ λόγων ταπεινοφροσύνης. Ἡ δικαιολογία ἕμους αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἱκανοποιητικὴ, διότι ἦτο δυνατὸν ὁ Ἰακώβος νὰ ταπεινοφρονῇ καὶ συγχρόνως νὰ ἀκριβολογῇ, λέγων «ἀδελφόςθεος καὶ τὰ σὰρκα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ». Ἄλλως τε δὲν ἦτο ἀρκούντως «ὑποτιμητικὸν-ταπεινωτικὸν» τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἤξιώθη νὰ γίνῃ ἀπόστολος (ἐκ τῶν 12) τοῦ Κυρίου καὶ νὰ ὀνομάζεται οὕτως, καίτοι ἦτο κατὰ σὰρκα ἀδελφός αὐτοῦ; (Πρβλ. Ἰω. 7,5).

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου οἱ λόγοι τῆς ταπεινοφροσύνης μόνον εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον θὰ ἔπρεπε νὰ περιορίζωνται; Λέγομεν τοῦτο, διότι εἰς ἄλλα σημεῖα

τῆς ἐπιστολῆς διαφαίνεται τὸ ἀντίθετον, τ.ἔ. ἀποκαλύπτεται μία τάσις ὑπερβάσεως τῶν οἰκείων μέτρων, μία τάσις οἰήσεως, εἰς τὴν περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠθέλομεν ἀποδεχθῆ ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς τὸν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον. Οὕτως, εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτέρω περὶ τοῦ συγγραφέως ἐπιγραφὴν βλέπομεν αὐτὸν τὸν συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς νὰ ἀπευθύνεται «ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ». Καὶ τίθεται, λοιπόν, τὸ ἐρώτημα· εἶχε τὸ δικαίωμα ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων νὰ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς χριστιανούς, τοὺς εὐρισκομένους ἐκτὸς τῆς ἐπισκοπῆς του ἀνὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης; Τοῦτο τὸ δικαίωμα εἶχον οἱ ἀπόστολοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος εἶχε δώσει τὴν ρητὴν ἐντολὴν «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19), καὶ κατέστησαν οὕτως εἰπεῖν οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς οἰκουμένης. Τὸ εἶχεν ὅμως καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων;

Ἴσως εἶπουν τινὲς πρὸς ἐξομάλυνσιν τῆς κανονικῆς ταύτης «ἀταξίας», ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν εἶχεν ἀκόμη διαμορφωθῆ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον καὶ δὲν ἦσαν οἱ ἐπίσκοποι περιορισμένοι ἐντὸς μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως (πόλεως ἢ ἐπαρχίας). Ὅμως ἐπ' αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ τῆς προσοχῆς, ὅτι οἱ ἀπόστολοι, οἱ ὁποῖοι ἔθετον τὰς βάσεις τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, «καθίσταν κατὰ π ὅ λ ι ν ἐπισκόπους» (πρβλ. Πράξ. 20,28 καὶ Τίτ. 1,5).

Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι εἰς τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων («οἱ πρεσβύτεροι», τὸ πρεσβυτέριον, διεδραμάτιζον ἀποφασιστικὸν ρόλον μετὰ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν, ὁ ὁποῖος ἐξειλίχθη εἰς ἐπίσκοπον. Οὕτως, εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἔχομεν σχετικὰς ἰσχυρὰς μαρτυρίας διὰ μὲν τοὺς πρεσβυτέρους γενικῶς εἰς τὰ κεφ. 11,30 καὶ 15, 2-4-6, διὰ δὲ τὸν πρῶτον (τὸν Ἰάκωβον) εἰς τὰ κεφ. 12,17 καὶ 15,13. Εἰς τὸ κεφ. δὲ 20, 17-18 ἔχομεν τὴν ἐξῆς διαφωτιστικὴν σύνθεσιν: «Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰάκωβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι»²⁷.

Ἐάν, λοιπόν, τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν εἶχεν ἀποστείλει ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ἀπευθύνῃ ἐκ μέρους ὅλων τῶν πρεσβυτέρων, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε καὶ νὰ μνημονεύῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς διὰ λόγους τάξεως καὶ ταπεινοφροσύνης, ὅπως πράττει τοῦτο καὶ ὁ Ἄπ. Παῦλος εἰς τὰς ἐπιστολάς του; Πρβλ. Γαλ. 1,1-2: «Παῦλος ἀπόστολος... καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί». Πρβλ. καὶ Α' Κορ. 1,1, Β' Κορ. 1,1 κ.ἄ.²⁸.

27. Ὅπως εἶναι διατυπωμένον τὸ χωρίον, φαίνεται ὅτι ὁ Ἰάκωβος ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὸν κύκλον τῶν πρεσβυτέρων παρὰ τῶν Ἀποστόλων.

28. Ἐπὶ πλέον, ἐὰν ἦτο μία ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων πρὸς τὰς ἀνὰ τὴν «οἰκουμένην» Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς, δὲν θὰ ἔπρεπε

Περαιτέρω ἴσως προσθέσουν ἄλλοι πρὸς ἀποκατάστασιν ἐπίσης τῆς κανονικῆς τάξεως, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς τῆς διασπορᾶς, τ.έ. τοὺς συμπατριώτας του, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ γράψῃ. Καὶ τοῦτο ὅμως μᾶλλον δὲν εἶναι ἀπολύτως κανονικόν. Ἄς ἀφήσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι δὲν εἶναι καὶ ὀρθόν, διότι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀποψιν αὐτῆν, φαίνεται, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται κατὰ πρῶτον πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνικῶν Χριστιανούς καὶ ὕστερον πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς. Τὴν ἀποψιν αὐτῆν ἐνισχύει καὶ ὁ καθηγγητῆς Σάββας Ἀγουρίδης, ὅταν παρατηρῇ σχετικῶς: «Ἴσως... αἱ δώδεκα φυλαὶ νὰ σημαίνουν ἐνταῦθα ὡς ἐν Α' Πέτρ. 1,1 συμβολικῶς τὴν χριστιανωσύνην ἐν γένει, ἡ δὲ Διασπορὰ νὰ σημαίη τὴν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ὡς ἐν ἐξορίᾳ τινὶ προσωρινῇ ζωὴν τῶν χριστιανῶν ἕως τῆς ἐν τῷ νέῳ αἰῶνι ἐπιστροφῆς εἰς τὴν μόνιμον καὶ αἰώνιαν πατρίδα»²⁹.

Πράγματι ὁ Ἀπόστολος Πέτρος, γράφων τὴν Α' Ἐπιστολὴν αὐτοῦ, ἀρχίζει ὡς ἐξῆς: «Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκλεκτοῦ παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας καὶ Βιθυνίας». Δὲν νομίζομεν, ὅτι διὰ τοῦ ὅρου «διασπορὰ» ὀφείλει τις ἐνταῦθα νὰ ἐννοήσῃ μόνον τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀπ. Πέτρου, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς ἄριστα διαφαίνεται, ὅπως καὶ ἐξ ἄλλων σημείων αὐτῆς, ὅτι δὲν ἐννοοῦνται μόνον οἱ Ἰουδαῖοι τῆς διασπορᾶς, ἀλλὰ ὅλοι οἱ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι παρεπιδημοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, εἶναι διεσπαρμένοι εἰς τὰ διάφορα σημεῖα αὐτῆς. Πρβλ. τὸν στίχον 1,17 καὶ ἰδίᾳ τὸν 2,11, ὅπου λέγει: «Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμοους ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν»³⁰.

νὰ ἦτο γνωστὴ λίαν ἐνωρὶς καὶ νὰ συμπεριληφθῇ ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὸν κανόνα τῶν βιβλίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἀνευ καθυστερήσεως; Ὁ K. A l a n d παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ πρῶτον μὲ τὸν Ὀριγένην ἀναφάνεται ἡ ἐπιστολὴ Ἰακώβου εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν σιγμὴν καθ' ἣν ἡ ἐπιστολὴ π.χ. τοῦ Ἰούδα συμπεριελήφθη πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὸν κανόνα τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦ Muratori, τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρείας κ.ά. (Πρβλ. Der Herrenbruder Jakobus und der Jakobusbrief, «Theologische Literaturzeitung», τόμ. 69 [1944], στ. 102). Βεβαίως ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ G. K i t t e l (Der Jakobusbrief und die Apostolischen Väter, «Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft», τόμ. 43 [1950-51], σελ. 111) ἔχει τὰς ἐπιφυλάξεις του.

29. Σάβ. Ἀγουρίδης, Ἰπόμνημα εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου, Ἀθήναι 1956, σελ. 18.

30. Εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι αὐτὴν τὴν ἐντολὴν δίδει μόνον διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς; Προφανῶς ἔχι, διότι εἰς τὸν ἀμέσως προηγούμενον στίχον 2,10 τοὺς παραλήπτας ὁ Ἀπ. Πέτρος ἀποκαλεῖ «οἱ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ λαός Θεοῦ» καὶ εἰς τὸν στίχον 4,1-3 λέγει: «Χριστοῦ οὖν παθόντος σαρκὶ καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ὀπίσασθε... ἀρκετὸς γὰρ ὁ παρεληλυθὸς χρόνος τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις... καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις». Ἄρα ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν καὶ ἐξ εἰδωλολατρῶν Χριστιανούς.

Ἐπομένως καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἐπιστολῆς Ἰακώβου μὲ τὸ «διασπορά» μᾶλλον ὑπονοεῖ ὅλους τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας Χριστιανούς. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἐνισχύει καὶ τὸ χωρίον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (7,35), ὅπου λέγεται: «Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἑαυτούς· ποῦ οὗτος (ὁ Χριστὸς) μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὐρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας;»³¹.

Ὅτι δὲν ἀπηυθύνετο μόνον πρὸς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι δὲν κάμνει λόγον περὶ νόμου καὶ νομικῶν διατάξεων, ἀλλ' ἀντιθέτως τονίζει: «Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὄρφανούς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου» (Ἰακ. 1,27). Ἐὰν ἔγραφε μόνον πρὸς Ἰουδαίους, δὲν θὰ ἦσαν τὰ ἀνωτέρω ἐν εἶδος ἰσχυρᾶς προκλήσεως, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον θὰ συνετέλει εἰς τὸ νὰ ἀποστραφοῦν καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀποστολέως καὶ τὴν ἐπιστολὴν αὐτοῦ; Καὶ πῶς θὰ ἔπραττε τοῦτο ὁ Ἰακώβος ὁ ἀδελφόθεος, ὅταν ὁ ἴδιος ἐκάλεσε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον νὰ παρουσιάσῃ ἀποδείξεις τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, διὰ νὰ μὴ προσβάλλῃ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐξ Ἰουδαίων προσηλύτων (Πράξ. 21), οἵτινες παρέμενον πιστοὶ εἰς τὸν νόμον αὐτόν;³²

Ὅτι ἐννοοῦνται ὑπὸ τὴν ἐν λόγῳ ἔκφρασιν («ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ») ὅλοι οἱ Χριστιανοί, ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «δὲν ὑφίστατο πλέον ἢ εἰς δώδεκα φυλάς διαίρεσις» τῶν Ἰουδαίων, ὡς δέχεται καὶ ὁ Καθηγητῆς Βασ. Ἰωαννίδης³³, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται ἐκ τούτου ὡς πρὸς τὴν ἀποψίν του διὰ τὸν συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς.

Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνῶν χριστιανούς, πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς³⁴. Καὶ ἄρα τὸ

31. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ καὶ ἡ ἀποψις, καθ' ἣν ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις διασπορὰν τῶν Ἑλληνιστῶν, ἐπειδὴ «in der Urgemeinde waren, mindestens seit den Tagen des Stephanus, eine grössere Anzahl von Hellenisten, d.h. griechisch redenden Menschen aus der Diaspora, vorhanden» (G. Kittel, Der geschichtliche Ort des Jakobusbriefes, «Zeitschrift für die NT Wissenschaft», τόμ. 41 [1942], σελ. 79).

32. Πρβλ. Πράξ. 21,18-24.

33. Πρβλ. Βα σ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 370, καὶ K. Aland, Der Herrenbruder Jakobusbrief, «Theologische Literaturzeitung», τόμ. 69 (1944), στ. 101-102.

34. Πρβλ. P. Feine - J. Behm - W. Kümmel, Einleitung in das Neue Testament, Heidelberg 1964, σελ. 296: «So bleibt nur die Möglichkeit, JK. im Sinne von Gal. 6,16; Phil. 3,3; I Pt. 1,1. 17; 2,11; Apk. 7,4; 14,1; Herm., s. IX, 17,1 an die Christen als das wahre Israel, das auf der Erde in der Fremde lebt und seine Heimat im Himmel hat, adressiert sein zu lassen».

ἐρώτημα παραμένει: Πῶς ἔλαβε τὸ θάρρος, ἢ ποῖος τοῦ ἔδωσε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην Χριστιανούς; Ἐν συναρτήσει πρὸς τοῦτο δὲν πρέπει ἴσως νὰ παραλείψωμεν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν μὴ ἀποστόλων συγγραφέων τῆς Καινῆς Διαθήκης τολμᾷ νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς ὅλους τοὺς Χριστιανούς τῆς Οἰκουμένης³⁵. Καὶ αὐτὸς π.χ. ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἀπευθύνεται καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον³⁶ καὶ εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων³⁷ πρὸς τὸν Θεόφιλον μόνον.

Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι μετὰ τὴν συνάντησιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας μετὰ τὸν Ἰακώβον, τὸν Κηφᾶν καὶ τὸν Ἰωάννην³⁸ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, συνεφώνησαν καὶ ἀπεφάσισαν, ἵνα ὁ Ἰακώβος ἐργασθῇ (αὐθαγγελίζεται ἢ κηρύττῃ)³⁹ μετὰ τῶν Ἰουδαίων, «εἰς τὴν περιτομήν» (Γαλ. 2,9), ὁ δὲ Παῦλος «εἰς τὰ ἔθνη» (Γαλ. 2,9-10)⁴⁰.

Ἀντιστρόφως τέλος ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐξῆς παράδοξον γεγονός, εἰς ἣν περίπτωσιν δεχθῶμεν τὸν Ἰακώβον τὸν ἀδελφόθεον ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς. Οὗτος δηλονότι ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τοὺς εὐρισκομένους χριστιανούς τῆς διασπορᾶς καὶ οὐχὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Ἱεροσολύμων, τῶν ὁποίων τὴν φροντίδα εἶχεν ἐμπεπιστευμένην, καὶ τοὺς ὁποίους κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον θὰ ἔπρεπε νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ κατηγῆ, συμφώνως καὶ πρὸς τὸ ἐν Α' Πέτρ. 5,2 («ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποιμνιον τοῦ Θεοῦ»), τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς κανονικὴ ἀρχὴ διὰ πάντα ποιμένα τῆς Ἐκκλησίας⁴¹.

35. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπ. Παῦλος, καίτοι ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (Πράξ. 9,15) καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὁμηγύρευς (Γαλ. 2,8-10) ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ἐν τούτοις εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἀπευθύνεται μεμονωμένως πρὸς αὐτά. Ἴδε καὶ τὸν πρῶτον στίχον τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν.

36. «... ἔδοξε κάμοι παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε, ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν» (Λουκ. 1,3).

37. «Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὃ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν...» (Πράξ. 1,1).

38. Ἀλλὰ ἀξίζει ἐδῶ νὰ μεταφέρωμεν τὸ σχετικὸν χωρίον: «Καὶ γινόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι (τῷ Παύλῳ), Ἰακώβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στυλοὶ εἶναι, δεξιᾶς ἔδωκαν ἔμοι καὶ Βαρνάβα κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν· μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν» (Γαλ. 2,9-10).

39. Πρβλ. Π α ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, Ἰπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Κ. Διαθήκης, τόμ. Β', ἐκδ. Β', Ἀθῆναι 1956, σελ. 26.

40. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος φέρει τὸν Παῦλον λέγοντα «Ἐν μὲν τῷ κηρύγματι διειλόμεθα τὴν οἰκουμένην» (Ἰπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολήν, 2,4, PG 61,639), καὶ ὁ Οἰκουμένιος Τρίκκης προσθέτοντα «τοὺς δὲ πτωχοὺς ἀμερίστους ἔχομεν» (Ἰπóθεσις τῆς πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῆς, 2, PG 118, 1109C).

41. Πρβλ. Π α ν. Μ π ο ύ μ η, Ἡ θέσις καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἱερέως-ποιμένου, Ἀθῆναι 1983 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας»), σελ. 29.

Ἐὰν μάλιστα δεχθῶμεν τὴν ἀπόψιν, ὅτι «μετὰ τὸ προοίμιον λησμονεῖ τις παντελῶς, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιστολῆς, ἔχει δὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀναγινώσκει ὁμιλίαν ἢ λόγον προτρεπτικόν»⁴², γεννᾶται τὸ ἐρώτημα πῶς οὗτος διδάσκει διὰ λόγου - κηρύττει εἰς περιφέρειας μὴ ἀνηκούσας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ καὶ δὲν διδάσκει εἰς τὴν ἰδικὴν του ἐπισκοπικὴν περιφέρειαν; Καὶ μάλιστα πῶς πράττει τοῦτο, ὅταν ὁ ἴδιος λέγῃ «μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθαι, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖζον κρίμα λημφόμεθα» (Ἰακ. 3,1), συμπεριλαμβάνων τ.ξ. διὰ τοῦ ἀ' πληθυντικοῦ «λημφόμεθα» καὶ τὸν ἑαυτὸν του μεταξὺ τῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι (κινδυνεύουν νὰ) ὑπερβαίνουν τὰ οἰκεία μέτρα (ὄρια);

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων, καὶ διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀβέβαιον ἐπιχείρημα, ὅτι δῆθεν ἐκ ταπεινοφροσύνης δὲν ἐξεμεταλλεύθη ὁ Ἰάκωβος τὴν «κατὰ σάρκα συγγένειαν» αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἀναφέρομεν τὸν στίχον 1,21, ὅπου λέγει: «... δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον (τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας) τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν». Διατί θέτει β' πληθυντικὸν πρόσωπον; Λέγει «ὕμῶν» καὶ ὄχι «ἡμῶν». Δὲν εἶχεν οὗτος ἀνάγκη σωτηρίας; Ἡ μήπως οὗτος εἶχε δεχθῆ τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν καὶ εἶχε βεβαίαν τὴν σωτηρίαν (ὡς οἱ ἀπόστολοι)⁴³ καὶ δι' αὐτὸ ὁμιλεῖ μετὰ τοιαύτης αὐθεντίας;

Προσέτι, καὶ διὰ νὰ ἐξαντλήσωμεν κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὸ ἀβέβαιον ἐπιχείρημα, ὅτι ἐκ ταπεινοφροσύνης δὲν μετεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος τὴν «κατὰ σάρκα» συγγένειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἀναφέρομεν τὸν στίχον 2,7 τῆς ἐπιστολῆς, λέγοντα: «Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσιν τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμῶν;» Ἄν τὴν ἐπιστολὴν εἶχε γράψει ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφός, ὅστις δὲν ἦτο ἐκ τῶν 12 μαθητῶν - ἀποστόλων τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ ἔγινε Χριστιανὸς μεταγενεστέρως⁴⁴, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ ἀντιδιαστέλλῃ (ἐγωιστικῶς) τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ νὰ θέτῃ ἑαυτὸν μετριοπαθῶς μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ νὰ λέγῃ ταπεινοφρόνως «οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσιν τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμῶν;».

Ἀντιθέτως οὕτω γεγραμμένοι οἱ ἐν λόγῳ στίχοι ὑπενθυμίζουν εἰς ἡμᾶς ἀναλόγους στίχους τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Ὑπενθυμίζουν δηλ. εἰς ἡμᾶς ἀποστολικὸν ὕφος καὶ ἀποστολικὸν τόνον. Τοιοῦτοτρόπως, ὁ Ἀπ. Πέτρος εἰς τὴν πρώτην του ἐπιστολὴν χρησιμοποιεῖ τὸ β' πληθυντικὸν πρόσωπον ἐπανειλημμένως, λέγων:

42. Σάβ. Ἄγουρίδη, Ὑπόμνημα, σελ. 7.

43. Πρβλ. καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Γραφῶν: Ἰω. 17,6 ἐξ. καὶ δὴ 17,12, Ἐφ. 2,19-22 ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ Ματθ. 16,18 καὶ Ἀποκ. 21,14 κ.ξ.

44. Πρβλ. Ἰω. 7,5: «Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν».

α) «Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφητῆται οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες» (1,10)·

β) «Ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῶν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν...» (1,21)·

γ) «Ὅτι καὶ Χριστὸς... ἀπέθανεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ὑμᾶς προσαγάγη τῷ Θεῷ» (3,18)·

δ) «Ὁ καὶ ὑμᾶς ἀντίτυπον νῦν σφίζει βάπτισμα» (3,21)·

ε) «Μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται» (4,14)·

στ) «Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ» (5,10), καὶ

ζ) Ἐκ τῆς Β' Πέτρου 3,9: «Οὐ βραδύνει κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὡς τινες βραδύτητα ἡγοῦνται, ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ὑμᾶς».

Τὰ φαινόμενα αὐτὰ προφανῶς κλονίζουσι ἀποφασιστικῶς τὴν ἄποψιν, ὅτι συγγραφεὺς τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου εἶναι ὁ ἀδελφῶθεος Ἰάκωβος. Ἀντιθέτως ἀποτελοῦν σαφεῖς ἐνδείξεις περὶ ἀποστολικῆς προελεύσεως τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς. Συγγραφεὺς δηλονότι αὐτῆς πιθανώτατα ἦτο Ἀπόστολος. Κατεῖχε καὶ ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς τὸ ἀποστολικὸν ἀξίωμα καὶ χάρισμα, τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰς δικαιοδοσίας τοῦ ἀποστόλου.

Ὡμιλήσαμεν προηγουμένως περὶ ἐκφραστικῆς ὁμοιότητος τῶν ἐπιστολῶν Ἰακώβου καὶ Ἀπ. Πέτρου. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω ὁμοιότητος τῶν μνημονευθέντων χωρίων ἔχομεν καὶ ἄλλας ὁμοιότητας⁴⁵, μερικαὶ δὲ ἀπὸ αὐτὰς εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυραῖα⁴⁶. Αἱ ὁμοιότητες αὐταὶ εἶναι δυνατὸν νὰ στηρίξουσι τὴν ἄποψιν, ὅτι ἀμφότεροι ὡς ἀπόστολοι-μαθηταὶ τοῦ ἰδίου διδασκάλου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶχον καὶ τὴν αὐτὴν πηγὴν, τ.ἔ. τὸν διδάσκαλόν των. Ἐφ' ὅσον δὲ συγκεκριμένως καὶ κατὰ μαρτυρίαν διαφόρων ἐρμηνευτῶν ἀμεγάλοι ὁμοιότητες καὶ στενὴ σχέσις παρουσιάζεται καὶ μεταξὺ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας (Ματθ. 5,1 ἐξ.)⁴⁷, διατί νὰ μὴ δεχθῶμεν ὡς συγγραφεὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου Ἰακώβον, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ ὄρους κατὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Κυρίου καὶ ἐγένετο αὐτήκοος αὐτοῦ;

45. Πρβλ. Παν. Τρεμπέλα, Ἰπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς, τόμ. Γ', σελ. 220, καὶ Βασ. Ἀντωνιάδου, Ἐγχειρίδιον Εἰσαγωγῆς εἰς τὰς Ἀγίας Γραφάς, τόμ. Β', Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Ἐν Ἀθήναις 1937, σελ. 140.

46. Πρβλ. A. Meyer, Das Rätsel des Jakobusbriefes, Giessen 1930, σελ. 75έξ.

47. Παν. Τρεμπέλα, Ἰπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς, τόμ. Γ', σελ. 220. Πρβλ. Βασ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 368. Ὁ ἐπίσκοπος Κανάνης Ἰάκωβος σχετικῶς λέγει: «Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι τὸ μόνον βιβλίον ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ ὁποῖον ἀπηχεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν· οὐδὲν ἕτερον βιβλίον ἀπηχεῖ τόσο πιστῶς αὕτην» (Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφῶθεος, «Ἐκκλησία», τόμ. ΜΔ' [1967], σελ. 594).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξομαλύνονται τὰ πράγματα φυσικώτερον, οὕτως ὥστε νὰ καθίσταται περιττὴ πᾶσα ἄλλη πολυπλοκωτέρα προσπάθεια δικαιολογήσεως τῶν ὁμοιοτήτων τούτων⁴⁸.

Οὕτως, ἐὰν δεχθῶμεν ὡς συγγραφέα τῆς Ἐπιστολῆς τὸν Ἀπόστολον Ἰάκωβον, δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν φυσικώτερον καὶ τὸ παράδοξον γεγονός, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Χριστιανούς (ἢ ἀκόμη τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς) τῆς διασπορᾶς καὶ ὄχι πρὸς τοὺς Χριστιανούς τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος δηλονότι μὴ δυνήεις νὰ ἐκπληρῶσῃ αὐτοπροσώπως (διὰ τῆς σωματικῆς του παρουσίας) τὸ καθῆκον τῆς εἰς πάντα τὰ ἔθνη μεταβάσεώς του συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη», παρὰ μόνον εἰς τὴν Παλαιστίνην, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκπληρῶσῃ τὴν ὑποχρέωσίν του αὐτῆν, ἔστω καὶ γραπτῶς διὰ τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς.

Ἐδῶ μάλιστα θὰ εἶχομεν νὰ προσθέσωμεν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐν λόγῳ ἀπόψεως καὶ τὰ ἐξῆς: Μήπως ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος πράττει τι τὸ ἀνάλογον, τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι κατὰ κάποιον τρόπον καὶ εἰς ἀνάλογον βαθμὸν ἔπραξε καὶ ὁ Ἀπ. Πέτρος, ὅταν ἔγραφε τὴν Α' αὐτοῦ Ἐπιστολὴν; Μήπως δηλαδὴ ὁ Ἀπ. Πέτρος γράφει τὴν Α' Ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Χριστιανούς τοῦ «Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας καὶ Βιθυνίας» (στ. 1,1), ἐπειδὴ δὲν μετέβη αὐτὸς ἐκεῖ, ὡς φαίνεται τοῦτο ἐκ τοῦ στίχου 1,12: «ἀ νῦν ἀνηγγέλῃ ὑ μ ἰ ν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ», πιθανῶς καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐπικυρώσῃ ὅσα ἐκήρυξαν εἰς αὐτοὺς ἕτεροι Χριστιανοί. Ἡ ἐπικύρωσις μάλιστα αὕτη καθίσταται πασιφανῆς καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκφράσεως («τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ»), καθὼς καὶ ἐκ τοῦ στίχου 1,25: «τὸ δὲ ῥῆμα κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα, τοῦτο δὲ ἐστὶν τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς», καὶ δὴ καὶ ἐκ τοῦ στίχου 5,12 (οὐχὶ ἐμμέσως ἀλλὰ ἀμέσως): «Δι' ὀλίγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ, εἰς ἣν στήτε».

Ἐπομένως δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχωμεν ἀνάλογόν τινα ἐνέργειαν τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου πρὸς τὴν τοῦ Ἀπ. Πέτρου. Ἦδη ἔχομεν μαρτυρίαν, ὅτι ὁ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου ἔμεινε καὶ ἔδρασεν ἐν Ἱεροσολύμοις. Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἱππολύτου Ρώμης, ὁμιλοῦντος «Περὶ τῶν δώδεκα ἀποστόλων (Ποῦ ἕκαστος αὐτῶν ἐκήρυξεν, καὶ ποῦ ἐτελειώθη)». Οὕτως, ἀναφέρει, ὅτι «Ἰάκωβος Ἀλφαίου, κηρύσσων ἐν Ἱερουσαλήμ, ὑπὸ Ἰουδαίων

48. Πρβλ. F e i n e - B e h m - K ü m m e l, σελ. 297: «Diese Berührungen beruhen aber nicht auf literarischer Abhängigkeit vom Mt. sondern auf der gerade in der nachapostolischen Zeit besonders verbreiteten paränetischen Tradierung der Jesusworte». Πρβλ. E. L o h s e, Glaube und Werke zur Theologie des Jakobusbriefes, «Zeitschrift für die ntl. Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche», τόμ. 48 (1957), σελ. 1 ἐξ.

καταλευσθεῖς (=καταλιθοβοληθεῖς)⁴⁹, ἀναιρεῖται, καὶ θάπτεται ἐκεῖ παρὰ τῷ ναῶ»⁵⁰.

Ἴσως καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, τῆς μὴ μεταβάσεώς του δηλ. εἰς τὰ ἔθνη, διὰ νὰ κηρύξῃ, δὲν ἐπονομάζει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς ἑαυτὸν ἄ π ὀ σ τ ο λ ο ν, ἐπειδὴ ἀκριβῶς θεωρεῖ ἑαυτὸν ἀνάξιον τοῦ τιμητικωτάτου τούτου τίτλου. Ἐδῶ διαπιστοῦμεν καὶ τὴν πραγματικὴν ταπεινοφροσύνην (καὶ) τὴν ἀκριβολογίαν. Οὕτως δὲ ἐλέγχεται ὡς μὴ ἀπολύτως βᾶσιμος καὶ ἡ γνώμη, κατὰ τὴν ὁποίαν, «ἐὰν ὁ συγγραφέας τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν Ἰάκωβος ἦτο ὁ μαθητῆς τοῦ Κυρίου Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, θὰ προσέθετεν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τὴν ιδιότητα ταύτην⁵¹, ὅπως γίνεται εἰς ἕλας τὰς ἄλλας ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης»⁵².

Τὸ γεγονός δὲ ἐξ ἄλλου ὅτι ἀποφεύγει νὰ ἀπευθυνθῇ ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ Χριστιανοὺς, ἴσως ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ νὰ μὴ ἀναμειχθῇ εἰς περιοχὴν τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου. Καὶ τοῦτο εἶναι ἄλλη μία ἀπόδειξις εἰλικρινοῦς ταπεινοφροσύνης. Ἐκτὸς καὶ τοῦτο νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἦτο παρὼν καὶ ἐδίδαξεν-ἐκήρυσεν εἰς Παλαιστίνην.

Ἐπὶ πλεόν, ὅταν δεχθῶμεν τὸν Ἀπόστολον Ἰάκωβον ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς, διευθετεῖται εὐχερέστερον⁵³ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσης. Λέγουν δηλ. οἱ ἐρευνηταί, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ ὠραία ἑλληνικὴ γλῶσσα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα ἐνὸς Παλαιστίνου⁵⁴, ὅπως π.χ. ἦτο ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφοθέος. Ὅλοι ἡμῶς οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐπομένως μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς

49. H. Liddell - R. Scott, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τόμ. Β', Ἀθῆναι, σελ. 631.

50. BEΠΕΣ, τόμ. ΣΤ', σελ. 296. PG 10, 953-954.

51. Τῆς ιδιότητός των ὡς μαθητῶν ἢ ὡς ἀποστόλων; Ἐὰν ἐνοῆ ὁ Β. Ἰωαννίδης τὴν ιδιότητά του ὡς «ἀποστόλου», νομίζομεν ὅτι υπερβάλλει τὰ πράγματα, ὅταν λέγῃ «ὅπως γίνεται εἰς ἕλας τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης», διότι ἐὰν ἐξαίρεσωμεν βεβαίως τὰς περισσοτέρας ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐκ τῶν 7 καθολικῶν ἐπιστολῶν μόνον αἱ δύο τοῦ Ἀπ. Πέτρου ἀναφέρουν τὴν λέξιν «ἀπόστολος» ἐν τῇ ἐπιγραφῇ-χαριτισμῷ αὐτῶν.

52. Β α σ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 363.

53. Ἐνταῦθα ἴσως ἀξίζει νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοὺς λόγους τοῦ K. Aland: «Die wichtigste Frage, vor welche der an Schwierigkeiten ja nicht arme Jakobusbrief die Forschung stellt, ist ohne Zweifel die nach seinem Verfasser. Denn wenn sie beantwortet ist, ist der Weg zur Lösung der anderen Probleme größtenteils gebahnt» (ἔθθ' ἄνωτ., στ. 97).

54. «Die gebildete Sprache des JK. ist nicht die eines Palästiners» (Feine-Behm - Kümmel, σελ. 300). Πρβλ. W. Michaelis, Einleitung in das Neue Testament, Ἐκδ. 2, Bern 1954, σελ. 281.

«ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις» (Πράξ. 2,4), ἄρα καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν. Οὕτω δὲ δὲν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι, διὰ τὸ νὰ συμβιβάσωμεν τὰ πράγματα, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐγρᾶφη «ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, τῆς β ο η θ ε ί α ἐ λ λ η ν ο μ α θ ε σ τ ἄ τ ο υ γραμματέως»⁵⁵.

Ἐὰν δεχθῶμεν τὸν Ἀπόστολον Ἰάκωβον ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς, παραμερίζεται καὶ ἐν ἀκόμῃ πρόβλημα ὡς πρὸς τὸν συγγραφέα αὐτῆς. Πολλοὶ δηλαδὴ ἀρνοῦνται τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς. Οὗτοι στηρίζονται εἰς τὸ μνημονευθὲν γεγονός, ὅτι ἐνῶ ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος ἔθεωρεῖτο «λίαν συντηρητικὸς καὶ ἀρχηγὸς τῶν Ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν» (πρβλ. Γαλ. 2,12 «οἱ ἀπὸ Ἰακώβου»), ἐν τούτοις «γράφων πρὸς τὸ δωδεκάφυλον τῆς Διασπορᾶς οὐδένα λόγον κάμνει περὶ τοῦ Νόμου καὶ τῶν νομικῶν διατάξεων»⁵⁶. Ἀντιθέτως μάλιστα μετὰ σπανίας παρρησίας ὁμιλεῖ περὶ «τελείου νόμου ἐλευθερίας» (Ἰακ. 1,25 καὶ 2,12) καὶ διακηρýσει, ὅτι θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμόλυντος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἰδιαίτερος ἡ μέριμνα τῶν ἐνδεῶν (ὄρφανῶν καὶ χηρῶν) καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἀμαρτωλῶν συνηθειῶν (Ἰακ. 1,27)⁵⁷. Διὰ τῆς ἀποδοχῆς ὅμως τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου ὡς συγγραφέως τῆς ἐπιστολῆς, οὐδὲν πρόβλημα ὑφίσταται.

Ἐπίσης τὸ γεγονός, «ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου κυριαρχεῖται ὑπὸ προφητικοῦ τόνου, ἐνῶ κατὰ τινας, εἶναι γνωστὴ ἡ προσήλωσις τοῦ Ἀδελφοθέου εἰς τὸν Ἰουδαϊκὸν τελετουργικὸν νόμον»⁵⁸, ἀποτελεῖ στοιχεῖον συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ συνεγρᾶφη ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου, καὶ ἔχι τοῦ ἀδελφοθέου. Ὁ Ἰάκωβος τ.ἔ. ὡς μαθητῆς-ἀπόστολος τοῦ Ἰησοῦ καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, ὅτι «τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας... τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν» (Ἰω. 16,13), ἦτο δυνατόν νὰ ὁμιλῇ προφητικῶς, προαναγγέλλων μελλούσας καταστάσεις⁵⁹.

Διὰ τοῦ προφητικοῦ τούτου χαρακτῆρος δικαιολογεῖται καὶ τὸ φαινόμενον, ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀντιμετωπιζονται συγκεκριμέναι καταστάσεις καὶ προβλήματα (βλ. 2,2· 3,1· 4,4· 5,6), οὐχὶ ὅμως κατὰ τὸν ἄμεσον προσωπικὸν τόνον τῆς ἐπιστολῆς, ὅστις δίδει ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς συγκεκρι-

55. Σάβ. Ἀγουρίδη, Ἰάκωβος, Ἀδελφόθεος, (Ἡ ἐπιστολή), ΘΗΕ, τόμ. ΣΤ' (1965), στ. 630. Πρβλ. καὶ W. Michaelis, Einleitung in das N.T., σελ. 281, καὶ Βασ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 367.

56. Βασ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 368.

57. Πρβλ. Feine - Behm - Kümmel, σελ. 300, 2: «Es ist kaum begreiflich, dass der gesetzestreue Herrenbruder zwar vom «vollkommenen Gesetz der Freiheit» 1,25 redet, und Gesetz durch ethische Gebote konkretisiert 2,11 f., jedoch keinerlei kultisch-rituelle Gebote auch nur andeutungsweise erwähnt».

58. Σάβ. Ἀγουρίδη, Ἰάκωβος, Ἀδελφόθεος, (Ἡ ἐπιστολή), ΘΗΕ, τόμ. ΣΤ' (1965), στ. 630.

59. Πρβλ. Ἰακ. 5,1-6: «Ἄγε νῦν οἱ πλοῦσιοι, κλαύσατε ὁλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομένας...».

κριμένης καταστάσεως, ἀλλὰ παρὰ δόξως πῶς διὰ τινος ἀναγωγῆς τοῦ συγκεκριμένου καὶ ἐπὶ μέρους εἰς τὸ γενικόν»⁶⁰.

Δι' αὐτοῦ τοῦ προφητικοῦ τόνου τῆς ἐπιστολῆς δικαιολογεῖται ἄριστα καὶ τὸ φαινόμενον, ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ μαρτυρεῖται ἐκκοσμικεῖσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Τοιουτοτρόπως δηλ. ἐκμηδενίζεται καὶ ἡ ὑπὸ τινων ἐκφραστειῶσα ἀποψις «περὶ βραδυτέρας προελεύσεως τῆς ἐπιστολῆς», τὴν ὁποίαν ἐστήριζον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ μαρτυρεῖται «ἐκκοσμικεῖσις τῆς κοινοτικῆς χριστιανικῆς ζωῆς»⁶¹.

Ἐσαύτως ἀβάσιμον ἀποδεικνύεται καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Feine - Behm - Kummel λεγόμενον, ὅτι «οὕτω δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι εἰς ἄγνωστος χριστιανὸς ἔθεσε τὴν προτρεπτικὴν τοῦ ἐπιστολῆν ὑπὸ τὴν αὐθεντιαν (κῦρος) τοῦ ἄλλοτε ἡγέτου τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων»⁶². Ἐν τοιαύτῃ ὁμως πάλιν περιπτώσει οὗτος ὁ μεταγενέστερος συγγραφεὺς ἀκριβῶς, διὰ νὰ δώσῃ κῦρος εἰς τὴν ἐπιστολῆν του δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρῃ καὶ τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τ.ἐ. τὴν τοῦ ἀδελφοθέου, καὶ νὰ μὴν τὴν ἀποκρύψῃ ἐκ «ταπεινοφροσύνης»;

Ἐπίσης δὲν νομιζομεν, ὅτι εἶναι ἐπιτυχῆς καὶ βάσιμος ἡ παρατήρησις τοῦ Καθηγ. Β. Ἰωαννίδου, γράφοντος, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἰακώβος «δὲν εἶναι ὁ συγγραφεὺς (τῆς ἐπιστολῆς), διότι καὶ τούτου δὲν γνωρίζομεν οὐδαμῶθεν, ὅτι ἡ δρᾶσίς του καὶ τὸ κῦρος ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Ἐκκλησίᾳ ἦσαν τοιαύτης σπουδαιότητος, ὥστε μετ' ἐξουσίας νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Διασπορᾷ Ἰουδαίους τὰς ἐν τῇ ἐπιστολῇ περιεχομένας συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας»⁶³. Διατί; Οἱ ἀπόστολοι ἦσαν ἀπόστολοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἦσαν οἱ μαθηταὶ Του, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶπε «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19), πρὸς τοὺς ὁποίους ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ ἔστελλε τὸν Παράκλητον, «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας» (Ἰω. 14, 16-17), διὰ νὰ τοὺς «ὁδηγήσῃ εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν» (Ἰω. 16,13), εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσε τὴν ἐξουσίαν τοῦ «δεσμεῖν καὶ λύειν» (Ματθ. 18,18 καὶ Ἰω. 20,22-23) καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ ἀπέβαινον οἱ «θεμέλιοι λίθοι», ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐθεμελιούτο ἡ Ἐκκλησία (Ματθ. 16,18 καὶ Ἀποκ. 21,14)⁶⁴.

Ποῖος, λοιπόν, ἦτο ἀρμοδιώτερος τῶν ἀποστόλων νὰ ἀπευθυνθῇ μετ'

60. Σάβ. Ἀγουρίδη, Ἰπόμνημα, σελ. 7.

61. Σάβ. Ἀγουρίδη, Ἰακώβος, Ἀδελφοθεός, (Ἡ ἐπιστολή), ΘΗΕ, τόμ. ΣΤ' (1965), στ. 629.

62. Πρβλ. Feine - Behm - Kummel, σελ. 300-301: «... kann so kein Zweifel sein, dass ein unbekannter Christ sein Mahnschreiben unter die Autorität des ehemaligen Führers der Kirche von Jerusalem gestellt hat, so ist die genaue Festlegung der Entstehungsverhältnisse schwierig».

63. Βασ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 360.

64. Πρβλ. Παν. Μοῦμη, Ἡ πέτρα τοῦ Ἀπ. Πέτρου, Ἀθῆναι 1980, σελ. 8 ἐξ.

ἐξουσίας καὶ κύρους πρὸς ὅλους τοὺς ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἔθνικῶν Χριστιανούς τῆς διασποράς, τῆς γῆς αὐτῆς; Καὶ ἂν δὲν ἦτο ὁ ἀπόστολος, ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων;

Ἄλλὰ ποῖον ἐκ τῶν ἀποστόλων τῶν φερόντων τὸ ὄνομα Ἰάκωβος πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸν πιθανώτερον συγγραφέα τῆς καθολικῆς ταύτης ἐπιστολῆς; Ἦδη ἐκάναμεν ὑπαινιγμὸν τινα εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ τοῦ Ἰακώβου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλφαίου. Ἐδῶ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ ἐξῆς: Ἐν πρώτοις, ἡ συγγραφή τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ υἱοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ εἶναι μᾶλλον ἀπίθανος, διότι ὁ Ἰάκωβος οὗτος ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἡρώδου τοῦ νεωτέρου τῷ 44 μ.Χ.⁶⁵. Αἱ «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων» γράφουν: «Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἀνεῖλεν δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρα» (Πράξ. 12,1-2). Καὶ ὁ θ' καν. τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας ἐπαναλαμβάνει «οὕτως Ἰάκωβος δευτέρος, συλληφθεὶς ὑπὸ Ἡρώδου, μαχαίρα τὴν κεφαλὴν ἀπετημήθη»⁶⁶. Ἡ ἐπιστολὴ δὲ τοῦ Ἰακώβου πρέπει νὰ ἐγράφη μετὰ τὸ ἔτος 43, διότι λέγει «οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσιν τὸ κ α λ ὸ ν ὄ ν ο μ α τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς;» (Ἰακ. 2,7). Ἡ ἔκφρασις αὐτὴ προφανῶς ὑπονοεῖ τὸ ὄνομα «Χριστιανός»⁶⁷, τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη τῷ 43 μ.Χ. ἐν Ἀντιοχείᾳ⁶⁸. «Ὅτι ἐνοεῖ τὸ ὄνομα «Χριστιανός», συμπεραίνομεν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀνάλογον χωρίον τῆς Α' Πέτρ. 4,15-16: «Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς... εἰ δὲ ὡς Χ ρ ι σ τ ι α ν ὸ ς, μὴ αἰσχυνέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τ ῶ ὄ ν ὄ μ α τ ι τ ο ὔ τ ω». Ἐπομένως ἀπομένει ὁ ἕτερος Ἰάκωβος, ὁ τοῦ Ἀλφαίου. Ἄλλ' εἰς τὸν πλησιέστερον καὶ ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ συγγραφέως ἴσως θὰ πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν. Εἰς τοῦτο ἴσως βοηθῆ καὶ ἡ ἐπιστολὴ Ἰούδα καὶ ἡ ἔρευνα ἢ σχετικὴ μὲ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

65. Πρβλ. Β α σ. Σ τ ε φ α ν ἰ δ ο υ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἔκδ. Β', Ἀθήναι 1959, σελ. 47. Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ 1910, σελ. 24.

66. Ρ ἄ λ λ η - Π ο τ λ ῆ, τόμ. Δ', σελ. 27.

67. Πράξ. 11,26: «... χρηματίσαι τε π ρ ὠ τ ο ν ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς». Καὶ ὁ Χ ρ υ σ ὶ σ τ ο μ ο ς Π α π α δ ὶ π ο υ λ ο ς (Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1951, σελ. 50) τὸ ὄνομα «χριστιανός» διαβλέπει ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν «καλὸν ὄνομα». «Διευτυπώθη γνώμη, καθ' ἣν Χριστιανοὶ ὀνομάσθησαν ἀρχικῶς μόνον οἱ ἐξ ἔθνων, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ γενικευθῆ τὸ «καλὸν ὄνομα» (Ἰακώβου 2,7)».

68. Πρβλ. Β α σ. Σ τ ε φ α ν ἰ δ ο υ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 31. Λ. Φ ι λ ι π π ἰ δ ο υ, Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἀθήναι 1958, σελ. 905. Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, σελ. 49 ἐξ., 55.

Δὲν γνωρίζομεν πόσον ἰσχυρὰ φαίνονται τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα παρετέθησαν διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς θέσεως, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἰακώβος (ὁ τοῦ Ἀλφαίου) εἶναι συγγραφεὺς τῆς ὁμωνύμου ἐπιστολῆς. Ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι εἶναι ἀρκοῦντως ἰσχυρά, διὰ τὰ κλονίσουν τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ Ἰακώβος ὁ ἀδελφός εἶναι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἰσχυρά, διὰ τὰ κλονίσουν τὴν ἐμπιστοσύνην μας εἰς τοὺς ἀνθρωπίνους συλλογισμοὺς καὶ ἐπιχειρήματα. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καταφεύγομεν εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰ. κανόνων (εἰς τὴν ἀθηναικότητα αὐτῶν)⁶⁹. Μετὰ δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ἐργασίας παρασχεθεῖσαν ἀφορμὴν ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰ. κανόνων ἡ Μ. Βασιλείου καὶ ἡ β' τῆς Πενθέκτης καταφεύγομεν τώρα ὡς ἐν ἐπιλόγῳ καὶ εἰς τὰς μαρτυρίας ἄλλων κανόνων, διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν τοῦ ἀνωτέρω συμπεράσματος.

γ) Ἐπαλήθευσις.

Τὸ συμπέρασμα περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου ἐπικυροῦν καὶ οἱ δύο κατωτέρω κανόνες:

Ὁ κανὼν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἐκ τῆς λθ' ἐορταστικῆς αὐτοῦ ἐπιστολῆς ληφθεὶς, «περὶ τῶν κεκανονισμένων ἱερῶν βιβλίων» ὁμιλῶν καὶ ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου ἐπικυρωθεὶς (εἰς τὸν β' καν.), ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Καὶ ἐπιστολαὶ καθολικαὶ καλούμεναι τῶν Ἀποστόλων ἑπτὰ, οὕτως· Ἰακώβου μὲν μία, Πέτρου δὲ δύο, εἶτα Ἰωάννου τρεῖς, καὶ μετὰ ταύτας Ἰούδα μία»⁷⁰. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι θέτει τὸν γενικὸν προσδιορισμὸν «τῶν ἀποστόλων» καὶ ἀναφέρει μετὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου, χωρὶς τὰ προσθέτη τὸν χαρακτηρισμὸν ἀδελφός. Ἰσως ἀντιπαρατηρήσῃ τις, ὅτι ὁ γενικὸς χαρακτηρισμὸς περὶ ὅλων ὁμοῦ ὡς «ἀποστόλων» τίθεται ἀνευ ἰδιαζούσης σημασίας καὶ ἐιδικῆς βαρύτητος. Ἐχομεν ὅμως καὶ τὸν κδ' (λβ') καν. τῆς ἐν Κερθαγένῃ συνελθούσης τῷ 419 μ.Χ. τοπικῆς συνόδου, ἡ ὁποία ἐπίσης ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου καὶ ἡ ὁποία εἰς ἕκαστον συγγραφέα αὐτῶν ἀναφέρει κεχωρισμένως τὸν προσδιορισμὸν Ἀπόστολος. Οὕτως ἔχομεν: «Πέτρου Ἀποστόλου δύο, Ἰωάννου Ἀποστόλου τρεῖς, Ἰακώβου Ἀποστόλου μία, Ἰούδα Ἀποστόλου μία»⁷¹. Καὶ ὁ ἐκάστοτε οὗτος ἐπαναλαμβανόμενος χαρακτηρισμὸς κέκτηται ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, καθ' ὅσον εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ τοῦ ἀνωτέρω ἀπαριθμησιν τῶν ἐπι-

69. Πρβλ. Π α ν. Μ π ο ὑ μ η, Τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν ἰ. κανόνων, ἔκδ. Γ', Ἀθῆναι 1985, σελ. 8 ἐξ.

70. Ρ ἀ λ λ η - Π ο τ λ ῆ, τόμ. Δ', σελ. 79.

71. Ρ ἀ λ λ η - Π ο τ λ ῆ, τόμ. Γ', σελ. 368-369.

στολῶν τοῦ Παύλου δὲν προσθέτει τὸν χαρακτηρισμὸν Ἀπόστολος, ἀλλὰ λέγει ἀπλῶς («ἐπιστολαὶ Παύλου δεκατέσσαρες»).

Περαιτέρω, εὐγλωττον ὡσαύτως τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δύο κανόνων καὶ ἐκ τῶν ὑπολοίπων, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τὸν κανόνα τῶν βιβλίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἦτοι ὁ πε' ἀποστολικός⁷², ὁ ξ' Λαοδικείας⁷³, ὁ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου⁷⁴ καὶ ὁ τοῦ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου⁷⁵, οὐδεὶς προσθέτει τὴν προσωνομίαν ἀδελφότητος εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου. Τέλος καὶ ὁ ριε' / ρκστ' καν. τῆς Καρθαγένης, ἀναφερόμενος εἰς ἓν χωρίον τῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου (3,2) λέγει χαρακτηριστικῶς: « Ἄγιος γὰρ καὶ δίκαιος ἦν Ἰάκωβος ὁ ἀ π ὅ σ τ ο λ ο ς, ὅτε ἔλεγεν... »⁷⁶. Καὶ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν εἶναι μικροτέρας σημασίας τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων: Ἐπαληθεύουν ἢ μᾶλλον ἐπικυρώνουν τὸ συμπέρασμα, ὅτι συγγραφεὺς τῆς Καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου δὲν εἶναι ὁ ἀδελφότητος Ἰάκωβος, ἀλλὰ ὁ ὁμώνυμός του Ἀπόστολος Ἰάκωβος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

II. Ποῖος ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα ;

α) Αἱ μαρτυρίαι τῆς ἐπιστολῆς.

Εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἐρευνητικὴν μελέτην («Ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος συγγραφεὺς τῆς ὁμωνύμου καθολικῆς ἐπιστολῆς;») διετυπώσαμεν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἰς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ συγγραφέως αὐτῆς ἴσως μᾶς βοηθήσῃ καὶ ἡ ἐπιστολὴ Ἰούδα καὶ δὴ καὶ ἡ ἔρευνα ἡ σχετικὴ μὲ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ συγγραφέως αὐτῆς. Τὴν ὑπόθεσιν, λοιπόν, αὐτὴν θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐρευνήσωμεν — καὶ τὴν σχετικὴν οὕτως εἰπεῖν ὑπόσχεσιν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ πραγματοποιήσωμεν — εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην. Τοιοῦτοτρόπως θὰ συμπληρώσωμεν τὰ περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου θὰ διακριβώσωμεν καὶ θὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον, κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ τὸν συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα.

72. Ράλλη - Πολῆ, τόμ. Β', σελ. 109.

73. Ράλλη - Πολῆ, τόμ. Γ', σελ. 226.

74. Ράλλη - Πολῆ, τόμ. Δ', σελ. 364.

75. Ράλλη - Πολῆ, τόμ. Δ', σελ. 367.

76. Ράλλη - Πολῆ, τόμ. Γ', σελ. 568. Ἐξίον παρατηρήσεως εἶναι ἐνταῦθα τὸ γεγονός, ὅτι ἂν καὶ ὁ κανὼν χρησιμοποιεῖ τὸν χαρακτηρισμὸν «ἅγιος καὶ δίκαιος», ὁ ὁποῖος, ὡς *terminus technicus*, θὰ ἔλεγέ τις (πρβλ. Εὐσεβίου Καισαρείας, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 2,1,2 καὶ 2,23,4-5 κ.κ. ὑπὸ Ed. Schwartz, Ἐκδ. Ε', Berlin - Leipzig 1952, σελ. 41 καὶ 68) προσιδιάζει περισσότερον πρὸς τὸν Ἰάκωβον ἀδελφότητος, ὅμως δὲν παρασύρεται νὰ εἴπῃ ἐν συνεχείᾳ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφότητος, ἀλλὰ λέγει σαφῶς «Ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος».

Συναφές, λοιπόν, πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέως τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου εἶναι καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέως τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα. Συναφῶς δὲ δύναται νὰ λυθῇ καὶ αὐτὸ καὶ τὰ αὐτὰ ἢ ἀνάλογα πρὸς τὰ διὰ τὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου λεχθέντα νὰ ἰσχύουν.

Καὶ κατὰ πρῶτον καὶ ὁ Ἰούδας ἀρχόμενος τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ γράφει «Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου»⁷⁷. Παρατηροῦμεν, ὅτι δὲν γράφει «ἀδελφὸς δὲ Ἰησοῦ», ἰδιότητα, τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποίησῃ, ἐὰν ἤθελε νὰ δώσῃ μεγαλύτερον κύρος εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ. Διὰ τὴν νὰ θέσῃ τὴν δευτερεύουσαν αὐθεντίαν («ἀδελφὸς Ἰακώβου»), ἐφ' ὅσον διέθετε ἀνωτέραν τοιαύτην; Τοῦτο δὲν θὰ ἦτο καὶ ἐν εἶδος περιφρονήσεως καὶ ἀπαρνήσεως τοῦ Ἰησοῦ;

Ἡ ἀπάρνησις δὲ τῆς κατὰ σάρκα συγγενείας τοῦ Ἰούδα πρὸς τὸν Ἰησοῦν γίνεται πλέον αἰσθητὴ διὰ τοῦ ἀντιθετικοῦ μορίου «δέ»: «Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου» (στ. 1). Εἶναι ὡς νὰ λέγῃ, ὅτι εἶναι ἀδελφὸς μόνον τοῦ Ἰακώβου. Τονίζει μόνον αὐτὴν τὴν συγγένειαν καὶ ἀποκλείει ἐμμέσως πᾶσαν κατὰ σάρκα συγγένειαν πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι μόνον «δοῦλος». Καὶ τονίζει τοῦτο. Πρὸς τὸν σκοπὸν μάλιστα τοῦτον (οὕτω τουλάχιστον φαίνεται) θέτει τὴν ἀνθρωπίνην οὕτως εἰπεῖν ὀνομασίαν «Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ οὐχὶ τὴν θρησκευτικωτέραν - σεβασμιωτέραν «Κυρίου»⁷⁸, ὡς θὰ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ πράξῃ, ἐὰν δὲν ἤθελε νὰ κάμῃ σαφῆ ἀντιδιαστολὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀνθρωπίνης συγγενείας.

Ἰσως ἐνιστάμενοί τινες προβάλλουν τὴν ἀντίρρησην, ὅτι δὲν ἀναφέρει τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν ὁ Ἰούδας ἔχι ἐκ λόγων περιφρονήσεως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐκ λόγων ταπεινοφροσύνης⁷⁹.

Περὶ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἕπερ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ προβαλλόμενον διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου, ἰσχύουν τὰ αὐτὰ. Ἦτο τ.ἐ. δυνατόν ὁ Ἰούδας νὰ ταπεινοφρονῇ καὶ νὰ ἀκριβολογῇ συγχρόνως, λέγων «ἀδελφὸς κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου». Ἄλλως τε δὲν θὰ ἦτο ἀρκούντως ἐνδεικτικὸν τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ὑπομνήσεως τῆς «κατὰ σάρκα» συγγενείας του πρὸς τὸν Ἰησοῦν, θὰ ἤγειρε τὴν ἀπορίαν, διὰ τὴν δὲν ἤξιώθη νὰ γίνῃ ἀπόστολος τοῦ Κυρίου καὶ νὰ ὀνομάζεται οὕτω, καίτοι ἦτο κατὰ σάρκα ἀδελφὸς αὐτοῦ⁸⁰;

77. Ἰσως πράττει τοῦτο καὶ διὰ νὰ ἀντιδιαστείλῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τὸν Ἰουδαίων τὸν Ἰσκαριώτην. Τοῦτο μᾶς ὑπενθυμίζει τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ὁ ὁποῖος λέγει: «Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης» (Ἰω. 14, 22).

78. Ὁ Ἰακώβος εἰς τὴν ἐπιστολὴν του λέγει «...καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος» (Ἰακ. 1, 1).

79. Πρβλ. Β α σ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ. Δ., σελ. 432, καὶ Σ τ. Σάκκου, Ἰπόμνημα εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰούδα, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 59.

80. Ὅχι μόνον δὲν ἤξιώθη νὰ γίνῃ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ οὕτε ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν, ὅταν ἔζη ὁ Ἰησοῦς (πρβλ. Ἰω. 7, 5).

Τοιοῦτος ὅμως λόγος ταπεινοφροσύνης εἶναι δυνατόν εὐχερῶς νὰ ἀνατραπῆ ἐξ ἄλλων σημείων τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς. Πῶς π.χ. ἐνῶ ἐκ λόγων ταπεινοφροσύνης δῆθεν δὲν ἀναφέρει τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἐν τούτοις τὴν αὐτὴν στιγμὴν καὶ χωρὶς νὰ κατέχη ἀξίωμά τι ἐπίσημον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (τουλάχιστον δὲν εἶναι γνωστὸν μέχρι σήμερον)⁸¹ π ρ ο τ ἄ σ σ ε ι ἐ μ φ α ν τ ι κ ῶ ς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὄνομα αὐτοῦ «Ἰούδας».

Καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς ἦτο πράγματι ὁ Ἰούδας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, τότε «ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ» ἀπευθύνεται πρὸς ὄλους τοὺς Χριστιανούς; Διότι λέγει «τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγαπημένοις καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς» (Ἰούδα 1), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι ἀπευθύνεται πρὸς ὄλους τοὺς Χριστιανούς («κλητούς») τῆς γῆς⁸²; «Καὶ τίς ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν ταύτην», ἐφ' ὅσον ὁ Κύριος, οὔτε ὡς ἓνα τῶν μαθητῶν του δὲν τὸν ἤξιώσε, δὲν τὸν προσέλαβε⁸³;

Ἐπισημαστέον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, τοῦ πρώτου ἱεράρχου τῶν Ἱεροσολύμων, δὲν ἀρκεῖ, διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα, ἔστω καὶ εἰς μόνην τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, νὰ ἐπεμβαίῃ, ἐνθα ἦτο Ἱεράρχης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Οὐδεὶς ἐκ τῶν μὴ ἀποστόλων συγγραφέων τῆς Κ. Διαθήκης τολμᾷ νὰ ἀπευθυνθῆ πρὸς ὄλους τοὺς Χριστιανούς τῆς Οἰκουμένης, ὅπως εἴπομεν καὶ ἀλαχοῦ. Καὶ αὐτὸς π.χ. ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἀπευθύνεται καὶ εἰς τὸ Εὐαγγ-

81. Ἀπὸ τὸν Ἠγήσιππον μανθάνομεν μόνον περὶ ἀπογόνων τοῦ Ἰούδα τοῦ ἀδελφοθέου. Πρβλ. Εὐσεβίου Καίσαρείας, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 3, 19-20, σελ. 95 ἐξ. «Von diesem Judas wissen wir sonst aber nichts» (F e i n e - B e h m - K ü m m e l, σελ. 314).

82. «Ἡ ἐν ἀρχῇ (τῆς ἐπιστολῆς) προσαγόρευσις 'τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς' ὡς καὶ ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀπουσία οἰουδήποτε προσωπικοῦ περιστατικοῦ καὶ ἡ ἐν τῷ τέλει παράθεσις τῆς δοξολογίας ἄνευ τῶν συνήθων τελικῶν ἀσπασμῶν προσδίδουσιν εἰς τὴν ἐπιστολὴν καθολικὸν χαρακτήρα, ὡς ἀπευθυνομένην οὕτως εἰς πάντας τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον πιστοὺς» (Β α σ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 434). Ἐξ ἄλλου, ἡ «ἐν στίχ. 3 φράσις 'γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας' νοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται καλύτερον, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἀναγνώσται εἶναι ἐθνικοχριστιανοί, πρὸς οὓς γράφει ὁ ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ προερχόμενος συγγραφεὺς» (αὐτόθι, σελ. 435). Ἀλλὰ καὶ «αἱ ἐλεγχόμεναι ἐν τῇ ἐπιστολῇ πλάναι καὶ κακίαι, αἱ ἀντινομιακαὶ τάσεις, αἱ γνωστικίζουσαι ἰδέαι ἦσαν συνήθη καὶ γνώριμα ἐλαττώματα τῶν ἐθνικοχριστιανῶν μᾶλλον, ἢ τῶν ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ χριστιανῶν» (αὐτόθι, σελ. 435).

83. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι καὶ εἰς τὸν κατάλογον «Τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῶν Ὁ' Ἀποστόλων», ὁ ὁποῖος βεβαίως ἀνήκει εἰς τὰ ἀμφιβαλλόμενα ἔργα αὐτοῦ, ὅπως καὶ τὸ «Περὶ τῶν ἸΒ' Ἀποστόλων» τοῦ ἰδίου, δὲν συμπεριλαμβάνεται ὁ Ἰούδας ὁ ἀδελφοθέος (Πρβλ. ΒΕΠΕΣ, τόμ. ΣΤ', σελ. 297-298).

γέλιον⁸⁴ καὶ εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων⁸⁵ πρὸς τὸν Θεόφιλον μόνον.

Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν νὰ ταπεινοφρονῇ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην νὰ παρέχῃ ὡς ἄλλος ἀπόστολος ἢ ἔστω ἀρχιερεὺς τὴν εὐλογίαν τοῦ «ἔ λ ε ο ς ὑ μ ῖ ν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη» (στ. 2);

Καὶ πῶς ἡ ἀποσιώπησις τῆς κατὰ σάρκα συγγενείας εἶναι καρπὸς ταπεινοφροσύνης, ὅταν εἰς ἕτερα σημεῖα ἀντιδιαστέλλῃ ἑαυτὸν τῶν ὑπολοίπων χριστιανῶν καὶ λέγει: 1) «Ἵ μ ε ῖ ς δέ, ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔλεγον ὑ μ ῖ ν» (στ. 17), 2) «Ἵμεῖς δέ, ἀγαπητοί, ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς τῇ ἀγιωτάτῃ ὑ μ ῶ ν πίστει...» (στ. 20), καὶ 3) ἐν στ. 24 «τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ὑ μ ᾶ ς ἀπταιστους...».

Διὰ ποῖον λόγον νὰ ἀντιδιαστέλλῃ ἑαυτὸν τῶν ὑπολοίπων Χριστιανῶν, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὸς ἦτο χριστιανός; Μήπως ἦτο ἀπόστολος ἢ αὐτοδίδακτος; Αὐτὸν δὲν τὸν ἐδίδαξαν οἱ Ἀπόστολοι, ἐφ' ὅσον μάλιστα καθ' ὃν χρόνον ἔζη ὁ Χριστὸς δὲν ἐπίστευεν «εἰς αὐτὸν» (Ἰωάν. 7,5); Ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν ἦτο καὶ ἰδική του πίστις; Διατί λέγει «τῇ ἀγιωτάτῃ ὑ μ ῶ ν πίστει»; Ἡ τέλος μήπως ὁ Θεὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φυλάξῃ καὶ αὐτὸν ἀπταιστον; Ἡ μήπως δὲν εἶχεν ἀνάγκην τοιαύτης διαφυλάξεως ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ;

Τοιαῦτα καὶ τσαῦτα ἀναπάντητα ἐρωτήματα γεννῶνται, ὅταν δεχθῶμεν ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς τὸν Ἰούδαν τὸν ἀδελφθεόν. Ταῦτα ὅμως παραμερίζονται καὶ τὰ πράγματα ἐναρμονίζονται κάλλιστα, ἀφ' ἧς στιγμῆς δεχθῶμεν ὡς συγγραφέα τὸν Ἀπόστολον Ἰούδαν, βεβαίως οὐχὶ τὸν Ἰσκαριώτην⁸⁶, ἀλλὰ τὸν «Ἰούδαν Ἰακώβου»⁸⁷, διότι ἄλλον Ἰούδαν ἐκ τῶν 12 μαθητῶν-ἀποστόλων τοῦ Κυρίου δὲν ἔχομεν. Διὰ τοῦτο μετὰ κύρους θέτει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς, ὡς τοῦτο πράττουν καὶ ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς ἐπιστολάς των. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐξ ἐ θ ν ῶ ν χριστιανούς εἴτε μιᾶς περιφερείας εἴτε γενικῶς, διότι εἶχε τὴν ἐξουσίαν ταύτην συμφώνως πρὸς τὴν μεταβίβασιν τῆς ἐξουσίας ταύτης ἀπὸ τοῦ Κυρίου εἰς τοὺς Ἀποστόλους: «Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξ ο υ σ ί α ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Πορευθέντες ο ὕ ν μαθητεύσατε π ά ν τ α τ ᾶ ἐ θ ν η» (Ματθ. 28,18-19).

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεως αὐτῆς δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν καὶ τὰ ἐξῆς: Εἶδομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς γράφει «Ἰούδας... ἀδελ-

84. «...ἔδοξε κάμοι παρηκολουθηκότι ἀνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε, ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν» (Λουκ. 1,3).

85. «Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ὃ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν...» (Πράξ. 1,1).

86. Πρβλ. Ἰω. 14,22.

87. Πρβλ. Λουκ. 6,16 καὶ Πράξ. 1,13.

φὸς 'Ιακώβου». Προφανῶς ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ὁμοιάζει πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν, τὸν ὁποῖον δίδει ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου 'Ιούδα. Πράγματι εἰς τὸν κατάλογον τῶν μαθητῶν-ἀποστόλων τοῦ 'Ιησοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκουμεν «'Ιούδα 'Ιακώβου» (6,16) καὶ εἰς τὸν κατάλογον, ὁ ὁποῖος περιέχεται εἰς τὰς «Πράξεις τῶν 'Αποστόλων», αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὡσαύτως ἀπαντῶμεν «'Ιούδας 'Ιακώβου» (Πράξ. 1,13)⁸⁸.

Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ εὐνοικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, διότι φαίνεται, ὅτι ὁ Λουκᾶς ἐσυνήθιζε νὰ χαρακτηρίζῃ τινὰ καὶ νὰ προσδιορίζῃ τοῦτον ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ, ἐφ' ὅσον οὗτος ἐτύγχανεν ἀρκούντως γνωστός, παρὰ ἀπὸ τὸν πατέρα. Τοιοῦτον παράδειγμα ἔχομεν ὡσαύτως εἰς τὰς Πράξεις τῶν 'Αποστόλων, ἔνθα ἀναγινώσκουμεν «ἀνεῖλεν δὲ ('Ηρώδης) 'Ιακώβον τὸν ἀδελφὸν 'Ιωάννου μαχαίρα» (Πράξ. 12,2). 'Ενταῦθα δηλονότι ὁ Λουκᾶς προσδιορίζει τὸν 'Ιακώβον ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ 'Ιωάννου καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτῶν Ζεβεδαίου.

Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν, λοιπόν, τῆς ἐν λόγῳ καθολικῆς ἐπιστολῆς δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανον ἢ ἐπιγραφή τῆς ἐπιστολῆς «'Ιούδας... ἀδελφὸς 'Ιακώβου» νὰ εἶναι ἀνάπτυξις τοῦ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ χρησιμοποιουμένου προσδιορισμοῦ «'Ιούδας 'Ιακώβου». Ἄν συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς ἦτο ὁ 'Ιούδας ὁ ἀδελφὸς, ἔπρεπε νὰ χρησιμοποίησῃ τὸν χαρακτηρισμὸν ἀδελφὸς καὶ διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Διὰ νὰ ἀντιδιαστείλῃ ἑαυτὸν τοῦ «'Ιούδα 'Ιακώβου», ἐφ' ὅσον ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἦτο γνωστός εἰς τὴν πρώτην 'Εκκλησίαν προκειμένου περὶ τοῦ 'Αποστόλου 'Ιούδα, ὥστε νὰ μὴ ἐπέρχεται σύγχυσις μεταξὺ τῶν δύο. Προκειμένου νὰ ἐπιφέρῃ σύγχυσιν μεταξὺ τῶν δύο προσώπων, τὸ καλῦτερον ἦτο νὰ μὴ τὸν χρησιμοποίησῃ. Μία ἐπιγραφή τίθεται, διὰ νὰ διαφωτίξῃ καὶ ὅχι διὰ νὰ συσκοτίξῃ τὰ πράγματα. Ἐπομένως αἱ ἐνδείξεις αὗται συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ὁ 'Ιούδας τῆς ἐπιστολῆς ἦτο ὁ 'Ιούδας ὁ 'Απόστολος καὶ ἀδελφὸς (ἢ ἐξάδελφος) τοῦ 'Αποστόλου 'Ιακώβου.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὰ προβλήματα τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἐρευνητῶν, βασιζόμενοι ἐπὶ τοῦ χωρίου «Ἵμεῖς δέ, ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ρημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ» (στ. 17) λέγουσιν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς ἀποχωρίζει ἑαυτὸν σαφῶς ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου»⁸⁹ καὶ ἄρα δὲν εἶναι δυνατὸν συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς νὰ εἶναι ὁ 'Ιούδας ὁ 'Απόστολος⁹⁰. Τοῦτο ὁμως —ἢ ἔκ-

88. Οὗτος δὲ φαίνεται ἦτο ὁ συνήθης χαρακτηρισμὸς τοῦ 'Ιούδα τοῦ 'Αποστόλου (οὐχὶ τοῦ 'Ισκαριώτου). Πρβλ. 'Ιούδας, ΘΗΕ, τόμ. ΣΤ' (1965), στ. 933.

89. Β α σ. 'Ι ω α ν ν ἰ δ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 432.

90. Πρβλ. Σ τ. Σ ά κ κ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 58.

φρασις αὕτη— δύναται νὰ δικαιολογηθῆ ἄριστα ὡς ἀκολούθως: Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν δέουσαν προσοχὴν καὶ σημασίαν εἰς τὴν σύνθετον μετοχὴν «προειρημένων», ἥτις χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τῆς ἀπλῆς «εἰρημένων». Ἐφ' ὅσον δηλ. καὶ ἡ μετοχὴ τοῦ παρακειμένου «εἰρημένων» δηλοῖ πρᾶξιν ἔχουσαν λάβει χώραν κατὰ τὸ παρελθόν (προηγουμένως, προγενεστερώς), διατὶ νὰ θέσῃ πρὸ τῆς μετοχῆς τὴν πρόθεσιν «πρό»; Μήπως αὐτὸς εἶναι ἓνας πλεονασμός; Καὶ μήπως δι' αὐτοῦ θέλει νὰ τονίσῃ καὶ νὰ ὑπογραμμίσῃ ἕτερον γεγονός; Μήπως τ.έ. θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι ταῦτα ἐλέχθησαν (μᾶλλον προφορικῶς) ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀποστόλων πρὸ ἐμοῦ τοῦ ἐπίσης Ἀποστόλου; Ἡ, μήπως θέλει νὰ τονίσῃ, ὅτι, ὅσα ἐλέχθησαν (διὰ ζώσης καὶ ὄχι δι' ἐπιστολῆς τῶν ἀποστόλων), οὗτος ὑπενθυμίζει ταῦτα εἰς αὐτοὺς δι' ἐπιστολῆς⁹¹; Ἄλλως τε ἐν συνεχείᾳ (μάλιστα ἀμέσῳ) γράφει: «ὅτι ἔλεγον ὑμῖν» (εἰς β' πρόσωπον). Τοιουτοτρόπως διαχωρίζει ἑαυτὸν τῶν χριστιανῶν καὶ τὸν θέτει προφανῶς εἰς τὸν κύκλον τῶν μαθητῶν-ἀποστόλων τοῦ Κυρίου. Ἐὰν δὲν ἦτο ἀπόστολος, ἔπρεπε νὰ λέγῃ «ὅτι ἔλεγον ἡμῖν (εἰς α' πρόσωπον) οἱ ἀπόστολοι».

Τὸ σπουδαῖον εἶναι, ὅτι ὁ ἴδιος ἐκφραστικὸς τύπος ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὸν Ἀπόστολον Πέτρον. Οὕτω, καὶ ὁ Ἀπ. Πέτρος εἰς τὴν Β' Ἐπιστολὴν αὐτοῦ, στίχος 3,1-3 λέγει: «Ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολὴν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν, μνησθηναίων προειρημένων ρημάτων ὑπὸ τῶν ἀγίων προφητῶν καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος, τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν ἐμπαιγμονῇ ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι...». Μήπως εἶναι δυνατόν τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἀποχωρίζει ἑαυτὸν τοῦ κύκλου τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων, ἐπειδὴ ὁμιλεῖ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὑπογραμμιζόμενα, τὰ ὅποια ὁμοιάζουν καταπληκτικῶς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Ἰούδα;

Περὶ τῆς μεγάλης ὁμοιότητος μαρτυρεῖ καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ρῆμα «προειρημένων». Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ Ἀπ. Πέτρος ἤδη ὁμιλεῖ περὶ δευτέρας ἐπιστολῆς του, εἰς τὴν ὁποίαν «διεγείρει» τὸν νοῦν τῶν ἀναγνωστῶν του, διὰ νὰ ἐνθυμηθοῦν τὰ προειρημένα ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων. Ἄρα καὶ εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολὴν του ὑπενθύμιζε καὶ πάλιν τὰ «προειρημένα» ὑπὸ τῶν ἀποστόλων. Φαίνεται, ὅτι ὁ τύπος «προειρημένα» εἶναι ἐν εἴδῳ *termini technici* καὶ ἀποδεικνύει τὴν συμφωνίαν τῶν ἀποστόλων μεταξύ των, τὴν ἐπικύρωσιν τῶν λεγομένων τοῦ ἐνδὸς ὑπὸ τοῦ ἄλλου.

Ἄλλὰ ἴσως δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν τοιαύτην ἔκφρασιν τοῦ Ἀπο-

91. Σ τ. Σ ά κ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 79.

στόλου Ἰούδα καὶ ὡς ἐξῆς: Ὁ Ἰούδας εὐρίσκεται εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἢ πλησίον αὐτῶν, πιθανῶς πρὸς τὸ τέρμα τῆς ἐπὶ τῆς γῆς δράσεώς του. Πιθανώτατα, διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς του δὲν μετέβη, διὰ νὰ κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἕτερα μέρη ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης, ἢ ἴσως μόνον εἰς ἐλάχιστα. Γνωρίζει ὁμοίως, ὅτι εἰς ταῦτα μετέβησαν ἕτεροι ἀπόστολοι (ἐν οἷς καὶ ὁ Παῦλος) καὶ ἐδίδαξαν⁹² τοὺς χριστιανούς. Ἀναγνωρίζει δὲ καὶ τὴν ἰδικήν του ὑποχρέωσιν νὰ μεταβῇ εἰς αὐτούς, συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολήν τοῦ Κυρίου «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Διὰ τοῦτο αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην («Ἀγαπητοί, πᾶσαν σ π ο υ δ ἦ ν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας, ἀ ν ά γ κ η ν ἔσχον γράψαι ὑμῖν παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἀπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει» [στ. 3]) νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ χρέος του τοῦτο διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης κατὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του⁹³ (πρβλ. τὸ «σπουδὴν»). Καὶ διὰ τοῦτο ἀπευθύνεται πρὸς πάντας τοὺς χριστιανούς.

Ἐδῶ δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν καὶ τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν: Μήπως ἐπειδὴ δὲν ἤδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολήν του ταύτην διὰ τῆς προσωπικῆς του μεταβάσεως εἰς τὰ ἔθνη, δι' αὐτὸ καὶ ἀποφεύγει νὰ χαρακτηρίσῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς «ἀπόστολον» καὶ δι' αὐτὸ φαίνεται, ὅτι «ἀποχωρίζει ἑαυτὸν» ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἀποστόλων; Τοῦτο, ὡς εἶδομεν, ἰσχύει καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου, ὅπου καὶ οὗτος ἀποφεύγει τὸν αὐτοχαρακτηρισμὸν τοῦτον. Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς καὶ ἀντικειμενικὴ ταπεινοφροσύνη.

Ἡ ἀκόμη δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν καὶ τὰ ἐξῆς: Ἴσως ὁ Ἀπόστολος Ἰούδας εὐρισκόμενος εἰς προκεχωρημένην ἡλικίαν νὰ παρεκλήθη ἢ νὰ ἐπιέσθῃ νὰ γράψῃ τὴν ἐπιστολήν ὑπὸ χριστιανῶν, ὥστε μὲ τὸ ἀποστολικὸν του κύρος νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ ἐπιβεβαιώσῃ τὸ προφορικὸν κήρυγμα τῶν ἄλλων ἀποστόλων. Πιθανώτατα πολλοὶ ἐκ τῶν ἀποστόλων εἶχον ἀποθάνει καὶ οὗτος εἶχεν ἀπομείνει ἐκ τῶν τελευταίων⁹⁴.

Ἐκ τῆς ἀποστολικῆς του ταύτης ιδιότητος ἐξηγεῖται καὶ ἡ αὐθεντία, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς ὁμιλεῖ καὶ ἀντιδιαστέλλει ἑαυτὸν ἐκ τῶν ὑπολοίπων χριστιανῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται. Διὰ τοῦτο λέγει ἐπὶ παραδείγματι «ὅτι ἔλεγον ὑμῖν» καὶ οὐχὶ «ἡμῖν» οἱ ἀπόστολοι. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ιδιότητος θέτει καὶ τὴν ἔκφρασιν «Τῷ δὲ

92. Πρβλ. τὸ χωρίον «ὅτι ἔλεγον ὑμῖν» (στ. 17).

93. Οὕτως ἄλλως τε κυριολεκτεῖται περισσότερο ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Ἀγ. Γραφῆς ὡς Διαθήκης, ἢ μᾶλλον δικαιολογεῖται ἢ συμπεριληψὶς τῆς ἐπιστολῆς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην.

94. Περὶ τοῦ Ἀποστόλου Ἰούδα ἔχομεν μίαν μαρτυρίαν εἰς τὸ ἀμφιβαλλόμενον ἔργον τοῦ Ἱππολύτου «Περὶ τῶν ἸΒ' Ἀποστόλων (ποῦ ἕκαστος αὐτῶν ἐκήρυξεν, καὶ ποῦ ἐτελειώθη)», κατὰ τὴν ὁποίαν: «Ἰούδας, ὁ καὶ Λεββαῖος, Αἰδεσινοῖς καὶ πάσῃ Μεσοποταμίᾳ κηρύξας, ἐ κ ο ι μ ἦ θ ἦ ἐν Βηρυτῶν καὶ θάπτεται ἐκεῖ» (ΒΕΠΕΣ, τόμ. ΣΤ', σελ. 296).

δυναμένῳ φυλάξαι ὑμᾶς (β' πρόσωπον) ἀπταιστους». Ὅχι ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαφυλάξῃ καὶ αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀπταιστον ἢ οὗτος δὲν εἶχε τὴν ἀνάγκη τῆς θείας διαφυλάξεως. Ἀλλά, ἐπειδὴ ἦτο ἀπόστολος, εἶχε βεβαίαν τὴν τοιαύτην ἐν τῇ ὀρθότητι-ἀληθείᾳ ἐπιστασίαν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν» (Ἰω. 16,13).

Ἐάν, ἀντιθέτως, ἔθετε καὶ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁμοῦ καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἐπίπεδον μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν, καὶ ἔγραφε (τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ἡμᾶς ἀπταιστους), ἐπειδὴ ἡ πρότασις περιλαμβάνει τὴν λέξιν «δυναμένῳ», ὅπερ δηλοῖ μὲν (τὴν) δυνατότητα (τοῦ Θεοῦ), ἀλλ' ὅχι κατὰφασιν καὶ βεβαιότητα, εἶναι ὡς νὰ ἔθετε ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἰδικὴν του ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἤδη ὑπάρχουσαν αὐθεντικότητα (ἀλάθητον). Ὅποτε θὰ ἔδιδε τὸ δικαίωμα εἰς τινὰ νὰ εἶπῃ, ὅτι εἶναι δυνατόν καὶ τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ γραφόμενα νὰ μὴ εἶναι ἀπολύτως ἢ πάντα ἀλάνθαστα, ἐφ' ὅσον οὔτε ὁ συγγραφεὺς πιστοποιεῖ (τοῦτο) μετὰ πλήρους βεβαιότητος, ὅτι εἶναι ἀπταιστα.

Ἐπίσης, ἐὰν δεχθῶμεν τὸν Ἀπόστολον Ἰούδαν ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς, λύεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς «εἰς ἀφογον ἑλληνικὴν γλῶσσαν»⁹⁵. Ὁ Β. Ἰωαννίδης δεχόμενος τὸν ἀδελφθεὸν Ἰούδαν ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς, διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, λέγει: «Βεβαίως ὁ ἴδιος δὲν ἠδύνατο νὰ γράφῃ τόσον ἀπταιστῶς τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἐλέχθη πολλάκις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν ἐπιστολῶν τῆς Κ.Δ. κατέφευγον εἰς τὰς ὑπηρεσίας καλῶς μεμορφωμένων ἑλληνιστῶν γραμματέων διὰ τὴν ἀρτιωτέραν καθ' ὑπαγόρευσιν των σύνταξιν αὐτῶν»⁹⁶. Διερωτᾶται ὅμως ὁ ἀναγνώστης, πῶς ἔπραξε τοῦτο καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης ἐπιστολῆς, ὅταν ὁ ἴδιος γράφῃ, διὰ τοὺς ἄλλους «τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ὑμᾶς ἀπταιστους» (στ. 24). Αὐτὸν δηλ. δὲν θὰ ἠδύνατο ὁ Θεὸς νὰ διαφυλάξῃ ἀπταιστον ἔστω γλωσσικῶς; Δὲν εἶναι (θὰ ἦτο) τοῦτο μίᾳ ἔνδειξις ἀπιστίας καὶ ἀναιρέσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφομένων;

Ἐάν, λοιπόν, δεχθῶμεν τὸν Ἀπόστολον Ἰούδαν ὡς συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς, δὲν δημιουργεῖται πρόβλημα, ἀλλὰ ἐξομαλύνονται ἱκανοποιητικῶς τὰ πράγματα καὶ δικαιολογεῖται τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον τῆς ἀψόγου ἑλληνικῆς γλώσσης», ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν τὴν γλωσσολογίαν τῶν ἀποστόλων, ὡς πανηγυρικῶς ἐφανερῶθη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς.

Ἐξ ἄλλου τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἐλλείπουν καὶ σημιτισμοί, τοῦτο δηλοῖ τὴν ἑβραϊκὴν καταγωγὴν τοῦ Ἀποστόλου Ἰούδα. Ὁ Β. Ἰωαννίδης ἀντιθέτως ἀναγκάζεται, διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, νὰ εἶπῃ: «Οἱ σημιτισμοὶ οὗτοι

95. «Ὅσον οὐδὲν ἄλλο βιβλίον τῆς Κ. Διαθήκης» (Β α σ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ ο υ, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 437).

96. Β α σ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ ο υ, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 433.

μαρτυροῦσιν ἀπλῶς τὴν σημιτικὴν καταγωγὴν τοῦ Ἑλληνιστοῦ γραμματέως, ὃν ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ἰούδας καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο τέλειος κάτοχος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς»⁹⁷.

Ἐπίσης, τὸ ὅτι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Κλήμεντος «ὁ Ἰούδας ἐν τῇ ἐπιστολῇ του προφητικῶς ἔγραψε περὶ τῶν Καρποκρατιανῶν καὶ τῶν ὁμοίων αἰρετικῶν τὰ ἀκόλουθα (Ἰούδα 8,16) ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι ἕως καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα» (Στρωματ. Γ' 2)»⁹⁸, δύναται νὰ δικαιολογηθῇ κάλλιστα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τοὺς ἀποστόλους ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὅτι τὸ Ἅγ. Πνεῦμα ἀναγγελεῖ τὰ ἐρχόμενα εἰς αὐτούς» (Ἰω. 16,13)⁹⁹.

Ἐὰν ἤθελέ τις, λοιπόν, μετὰ τὰ ἀνωτέρω νὰ σταθμίση τὰ πράγματα, προκειμένου νὰ ἀποφανθῇ περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα, νομίζομεν, ὅτι ἡ πλάστιγξ θὰ ἐκκλινε πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ Ἀποστόλου Ἰούδα, (ἐξ)ἀδελφοῦ (κατὰ πᾶσαν πιθανότητα) τοῦ Ἰακώβου, παρὰ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ἀδελφοθέου Ἰούδα. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἐπιτυγχάνεται καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἴπομεν ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης, ὅτι ἀντιστοίχως καὶ ἀναλόγως ἐνισχύεται καὶ ἡ ἄποψις, ὅτι συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου εἶναι ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου.

β) Ἑπαλήθευσις.

Τὸ συμπέρασμα περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα ἐπικυροῦν καὶ οἱ δύο κατωτέρω κανόνες:

1) Ὁ κανὼν τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἐκ τῆς λθ' ἐορταστικῆς αὐτοῦ ἐπιστολῆς ληφθεὶς, «περὶ τῶν κεκανονισμένων ἱερῶν βιβλίων» ὁμιλῶν, καὶ ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου ἐπικυρωθεὶς (β' κανὼν), ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς: «Καὶ ἐπιστολαὶ καθολικαὶ καλούμεναι τῶν Ἀποστόλων ἐπτά, οὕτως Ἰακώβου μὲν μία, Πέτρου δὲ δύο, εἶτα Ἰωάννου τρεῖς καὶ μετὰ ταύτας Ἰούδα μία»¹⁰⁰. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι θέτει τὸν γενικὸν προσδιορισμὸν «τῶν ἀποστόλων» καὶ ἀναφέρει μετὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ

97. Β α σ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 438.

98. Β α σ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ., σελ. 433.

99. Διὰ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων δύναται ἀναλόγως νὰ ἐκτιμηθῇ καὶ ἡ ὁρθότης τῶν ὑπὸ τῶν Feine - Behm - Kümmel λεγομένων: «Die immer wieder vertretene Annahme, der Jud. stamme tatsächlich von dem Herrenbruder (so meisten Kath. Forscher, ferner etwa Heard, Sparks, Feine-Behm, Schneider, Guthrie), ist daher äusserst unwahrscheinlich, und der Jud. dürfte eine pseudonyme Schrift sein (Knopf, Windisch - Preisker, Barnett, Jülicher - Fascher, Dibelius, Michaelis, Henshaw, Goodspeed, A. Meyer, fragend Schelkle)», σελ. 312.

100. Ρ ἀ λ λ η - Π ο τ λ η, τόμ. Δ' (σελ. 79).

Πέτρου καὶ τοῦ Ἰωάννου τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν ἐπιστολὴν Ἰούδα, χωρὶς νὰ προσθέτῃ τὸν χαρακτηρισμὸν ἀδελφότητος.

Ἴσως ἀντίπερὶ τὸ, ὅτι ὁ γενικὸς χαρακτηρισμὸς περὶ ὅλων ὁμοῦ ὡς «ἀποστόλων» τίθεται ἄνευ ἰδιαζούσης σημασίας καὶ εἰδικῆς βαρύτητος.

2) Ἔχομεν ὅμως καὶ τὸν κδ' (λβ') καν. τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνελθούσης τῷ 419 μ.Χ. τοπικῆς συνόδου, ἣ ὁποία παρ' ἐκάστῳ συγγραφεῖ αὐτῶν ἀναφέρει κεχωρισμένως τὸν προσδιορισμὸν Ἀπόστολος. Οὕτως ἔχομεν: «Πέτρου Ἀποστόλου δύο, Ἰωάννου Ἀποστόλου τρεῖς, Ἰακώβου Ἀποστόλου μία, Ἰούδα Ἀποστόλου μία»¹⁰¹. Καὶ ὁ ἐκάστοτε οὗτος ἐπαναλαμβάνομενος χαρακτηρισμὸς κέκτηται ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, καθ' ὅσον εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ τοῦ ἀνωτέρω ἀπαριθμησιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου δὲν προσθέτει τὸν χαρακτηρισμὸν Ἀπόστολος, ἀλλὰ λέγει ἀπλῶς «ἐπιστολαὶ Παύλου δεκατέσσαρες».

Καὶ τέλος εὐγλωττον ὡσαύτως τυγχάνει τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δύο κανόνων καὶ ἐκ τῶν ὑπολοίπων, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται εἰς τὸν κανόνα τῶν βιβλίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἦτοι ὁ πε' ἀποστολικὸς¹⁰², ὁ ξ' Λαοδικεῖας¹⁰³, ὁ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου¹⁰⁴, καὶ ὁ τοῦ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου¹⁰⁵, οὐδεὶς προσθέτει τὴν προσωνομιαν ἀδελφότητος εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰούδα. Καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν εἶναι μικρότερας σημασίας τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν ἢ μᾶλλον ἐπικύρωσιν τοῦ συμπεράσματος, ὅτι συγγραφεὺς τῆς Καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα δὲν εἶναι ὁ ἀδελφότητος Ἰούδας, ἀλλὰ ὁ ὁμώνυμός του Ἀπόστολος¹⁰⁶ Ἰούδας, ἀδελφὸς ἢ ἔστω συγγενὴς τοῦ μαθητοῦ καὶ ἀποστόλου τοῦ Ἰησοῦ Ἰακώβου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλφαίου.

101. Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Γ', σελ. 368-369.

102. Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Β', σελ. 109.

103. Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Γ', σελ. 226.

104. Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 364.

105. Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 367.

106. Τὸν προσδιορισμὸν «ἀπόστολος» ἀποδίδουσι καὶ πλείστοι ὅσοι Πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Πρβλ. Στ. Σάκκο, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 80-81. Πρβλ. προσέτι τὰς ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐπιγραφὰς καὶ ὑπογραφὰς (αὐτόθι, σελ. 242-245).